

MAGYARORSZÁGI
NÉMET NYELVJÁRÁSOK

A M. TUD. AKADEMIA NYELVTUDOMÁNYI BIZOTTSÁGÁNAK MEGBIZÁSÁBÓL

SZERKESZTI

PETZ GEDEON

LEV. TAG.

---

2. FÜZET.

A VERBÁSZI
NÉMET NYELVJÁRÁS
ALAKTANA

IRTA

LINDENSCHMIDT MIHÁLY

Ára 90 fillér

BUDAPEST

KIADJA A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADEMIA

1905.

Magyarországi Német Nyelvjárások.

A M. Tud. Akadémia nyelvtudományi bizottságának megbízásából
szerkeszti PETZ GEDEON lev. tag.

A M. T. Akadémia I. (nyelv- és széptudományi osztálya) 1903 jún. 8-án tartott ülésében hozott határozatával kívánatosnak mondotta, hogy — magyar nyelvjárásainknak régóta folyamatban levő tudományos ismertetése mellett — a hazai nem-magyar nyelvjárások tudományos feldolgozására irányuló tervszerű, rendszeres munkásság is induljon meg s az e végből szükséges intézkedések megtételével az osztály kebelében fennálló nyelvtudományi bizottságot bízta meg. E bizottság javaslata alapján az osztály mindenekelőtt a hazai német és szláv nyelvjárások tudományos feldolgozását és ismertetését határozta el és egy-egy sorozatnak megindítását mondotta ki, melyben az illető nyelvjárásokra vonatkozó tanulmányok meg fognak jelenni; a M. T. Akadémiának 1904 január 25-én tartott összes ülése pedig megszavazta az e vállalat megindítására szükséges költségeket.

Midőn e határozatok értelmében a *Magyarországi Német Nyelvjárások* cz. sorozatot megindítjuk, azt hisszük, hogy ezzel szolgálatot teszünk nemcsak az általános nyelvtudomány ügyének, hanem a magyar nyelvészetnek is, a melynek művelését Akadémiánk mindig egyik legelső feladatának és kötelességének ismerte. Hogy csak egyet említsünk: a magyar nyelv kölcsönszavaira vonatkozó kutatásnak okvetetlenül szüksége van a hazánk területén élő nem magyar nyelvjárások szókincsének pontos és hiteles ismeretére. Tanulmányaink erre nézve megbízható anyagot kívánnak nyújtani, a minthogy viszont lehetőleg ügyet fognak vetni az illető nyelvjárásoknak a magyarból került elemeire is. Ekkép e tanulmányokkal is elő akarjuk mozdítani ama tudományos törekvéseket, melyek hazánk lakossága történetének és szellemi életének, nyelvének és szokásainak részletes felkutatására irányulnak, és hozzá akarunk járulni ama fontos feladat megoldásához, melyet Akadémiánk alapszabályai tűznek eléink: *a haza minden tekintetben való megismertetéséhez.*

A *Magyarországi Német Nyelvjárások* sorozatából eddig a következő füzetek jelentek meg:

1. Dr. Gedeon Alajos: *Az alsó-meczenzefi német nyelvjárás hangtana.* 1905. 78 l. Ára 1 kor. 50 fill.
2. Lindenschmidt Mihály: *A verbászi német nyelvjárás alaktana.* 1905. 38. l. Ára 90 fill.

Készülő félben vannak: a szepesi felföld nyelvjárása Gréb Gyulától; a szatmármegyei nyelvjárás Vonház Istvántól; a szomolnokhutai nyelvjárás Mátyás Károlytól; az iszteméri nyelvjárás Hajnal Mártontól.

A VERBÁSZI
NÉMET NYELVJÁRÁS
ALAKTANA

IRTA

LINDENSCHMIDT MIHÁLY

BUDAPEST.

KIADJA A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA.

1905.

A verbászi német nyelvjárás alaktana.*)

Ujverbász és Óverbász községek Bács-B. vármegyében, a Ferencz-csatorna és a budapest-zimonyi vasúti vonal keresztezési pontjánál terülnek el. Hogy e két község német anyanyelvű lakosainak nyelvjárása *rajnai-frank*, és nem sváb, mint ezt sokáig hitték, kimerítően kimutatta Schmidt a maga munkájának bevezetésében és áttekintésében (95. §). Az ott elmondottakat ismételni nem akarjuk, csak azt jegyezzük meg, hogy ezen alaktan Schmidt hangtanának rendszeres folytatása akar lenni. A nyelvjárás syntaxisát Theisz Frigyes dolgozza fel; a nyelvjárás szótárát, különös tekintettel az etymologiai és nyelvtörténeti jelenségekre, hárman együtt fogjuk összeállítani. A transscriptio ugyanaz, mint a melyet Schmidt használ.

---

*) Irodalom: Schmidt Henrik: *A verbászi német nyelvjárás*. Különnyomat a Phil. Közlöny XXIII. k.-ból, Budapest 1899. — Oskar Böhme: *Zur Kenntniss des Fränkischen im 13., 14. und 15. Jahrhundert*. Diss. Leipzig 1893. — O. Bremer: *Kurze Grammatiken deutscher Mundarten*, I—V. Leipzig, Breitkopf és Härtel 1893. óta. — W. Friedrich: *Die Flexion des Hauptworts in den heutigen deutschen Mundarten*. Ztschr. f. deutsche Philologie XXXII—XXXIII. k. — J. Grimm: *Deutsches Wörterbuch*. — Dr. Georg Heeger: *Der Dialekt der Südostpfalz*. I. Theil: Die Laute. Progr. Landau 1896. — M. Heyne: *Deutsches Wörterbuch*. Leipzig 1890—95. — Math. Lexer: *Mittelhochdeutsches Handwörterbuch*. Leipzig 1872—78. — Primus Lessiak: *Die Mundart von Pernegg in Kärnten*. PBS. XXVIII. 1903. — Molz: *Die Flexion des Substantivs im Neuhochdeutschen*, u. o. XXVII. 1902. — H. Reis: *Syntax der Mainzer Mundart*. Mainz 1891. — Jos. Schatz: *Die Mundart von Imst*. Strassburg 1897. — K. Weinhold: *Mittelhochdeutsche Grammatik*. Paderborn 1877.

Rövidítések: nyj. = nyelvjárás; ófn. = ófelnémet, kfn. = középfelnémet, úfn. = újfelnémet.

I. Névszók.

1. A főnév.

a) G e n u s.

1. §. A három genusra nézve a nyelvjárás a mai irodalmi nyelvtől némi eltéréseket mutat. Ezen eltéréseknek jó részét a kfn.-ből lehet megmagyarázni. Így a kfn.-ben **hímnemű** és a nyj.-ban is az: *tə putr* (die Butter, kfn. fem. és masc.), *tə fōnə* (die Fahne), *tə iōp* (das Lob, kfn. neutr. és masc.), *tə šramə* (die Schramme, kfn. fem. és masc.), *tə sokə* (die Socke), *tə volkə* (die Wolke, kfn. fem. és masc.). — **Nőnemű**: *tī kartl* (der Gürtel, kfn. fem. és masc.), *tī puls* (der Puls, kfn. masc. és fem.). — **Semleges**: *s alaun* (der Alaun), *s milts* (die Milz), *s pluksār* (die Pflugschar), *s űrlāp* (der Urlaub, kfn. masc. és neutr.), *s tēl* (der Teil, kfn. masc. és neutr.). Más eltérések a régibb ufn. nyelvre vezethetők vissza. Így: *tī lak* (der Lack) a régi ufn.-ben masc. és fem., *s parātī* (die Parade) régen fem. és neutr., *tə permatikl* (das, régen der Perpendikel), *s phak* (der, das Pack), *s altār* (der, das Altar).

Ezekben: *s rēnšerm* v. *s rēknšerm* (der Regenschirm), *s rōtlāf* (der Rotlauf), *tə perləmutr* (die Perlemutter), *tə flekrmaus* (der Schmetterling) elhomályosult az összetétel s ez idézte elő a genusbeli változást. Ilyen változások találhatók sokszor elhomályosult deminutivumoknál, mint: *tī freilə* és az összes kicsinyített férfinéveknél. Ez utóbbiak ugyanis a nem kicsinyítettek analogiájára hímneműek, pl. *tə jākopʒə*, *tə khāriʒə*, *tə krišanʒə*, *tə filipʒə*, *tə phēdʒə* (das Jakobchen, Karlchen, Christianchen, Filipchen, Peterchen). A nőneveknél épen fordítva áll a dolog. Itt t. i. a kicsinyítettek analogiájára a nem kicsinyítettek is neutrumok, pl. *s mārīə* (Marie), *s lēnə* (Helene), *s krištin* (Kristine), *s tartē* (Dorothea), *s salmē* (Salomea), *s sus* (Susanna) stb.

Egyes főneveknél a genusbeli karakteristikum hiánya okozta a közönséges beszédben a genusbeli eltérést (v. ö. Paul, *Prinzipien*³ 183. §). Különösen azoknál a főneveknél tapasztalható ez, a melyek rendszeren csak a többesszámban fordulnak elő, a melyeknél tehát a névelőből a genusra nem következtethetünk. Ilyenek: *tī hōr* (das Haar), *tī hopə* (der Hopfen), *tī krapə* v. *krap* (újabbán *krapf* is) (der

Krapfen), *tə špāiχə* (die Speiche), *tī* és *tə staxl* (der Stachel), *tə šteltə* (die Stelze), *tə* és *tī štift* (der Stift).

További eltérések: *tə harn* (das Horn), *tə hāišrek* (die Heuschrecke) ez a nyj.-ban új továbbképzés. *s kips* (der Gips), *s knarv* (der Knorpel), *s knez* (der Knöchel), *tə krumət* (das Grummet), *tə* és *s leim* (der Leim), *s lein* (die Leine), *tə leimət* (die Leinwand), többnyire csak az öregebbektől hallható; újabban inkább *tī lein-vant* járatos; *s lērxe* (die Lerche), *s mōs* (die Mass), *tə* és *s ovršt* (das Obers), *s ritkən* *tə plats* (der Platz), *s prāt* (der Braten), *tī rāp* (der Rabe), *s rēr* (die Röhre), *tī rut* (das Rudel), *tə rūdr* (das Ruder), *tə seml* (die Semmel), *tī šnav* (der Schnabel), *tə šolə* (die Scholle), *tī saft* (der Saft), *tə* és *tī šom* (die Scham), *tī štrāiχ* (der Streich), *tī šterts* (der Sterz), *tə štēior* (die Steuer), *tə tax* (das Dach), *tə tīlə* (die Diele), *tə tintə* (die Tinte), *tə trauər* (die Trauer), *tə vampə* (die Wampe), *tə vaməs* (das Wams), *tə varšt* (die Wurst), *tə vikə* (die Wicke), *tə* és *s vunr* (das Wunder). — A -*n*is képzővel képezett főnevek mind semlegesek: *s pətrīpnis* (die Betrübnis), *s khimənis* (die Kümmeris), *s fətamnis* (die Verdammis) stb.

Nembeli eltérést mutat végül sok jövevény szó, pl.: *s arešt* (der Arrest), *s khaṇāl* (der Kanal), *tī khašīnə* (das Casino), *tə kom-frents* (die Konferenz), *tī khovert* (das Couvert), *tə tepešə* (die Depesche), *s jausn* (die Jause), *tə katril* (die Quadrille), *tī lakāi* (der Lakei), *s lemōnī* (die Limone), *tə litr* (das Liter), *tə metr* (das Meter), *tə mōdə* (die Mode), *tə patent* (das Patent), *tə portō* (das Porto), *tə tratəvār* (das Trottoire), *te tērən* (das Terrain), *tī thərmin* (der Termin), *tī vakon* (der Waggon), *s tsikaret* (die Zigarette), *s tsikārī* (die Zigarre).

b) A főnév ragozása.

2. §. *Ragok.* — Kfn. *e* rag a nyj.-ban mindig lekopik, pl. sing. nom.: *tsuŋ* (zunge), *herts* (herze), sing. dat. *tāk* (tag[e]), *vart* (wort[e]), *palχ* (balg[e]), plur. nom. és acc. *helts* (Hälse), *hēf* (Höfe).

Kfn. -*en* rag egészen elveszett az -*n* tövek singularisában, pl. sing. dat. és acc.: *hōn*, *tsuŋ*, *af* (kfn. hanen, zungen, affen). Az -*n* tövek többesében az -*n* elmaradt, az *e* pedig mint hangsúlytalan vocalis *ə*-vé tompult (v. ö. Schmidt 73. és 55. §§), pl. *hōnə*, *tsuŋə*, *afə* (kfn. hanen, zungen, affen).

A magánhangzós declinatio plur. dat.-ában az *-en* rag egészen elmaradt, vagy *-vé* tompult a szerint, a mint a plur. nom. ragtalan vagy *-a* ragos, pl.: *hēf* (Höfen), *pēm* (Bäumen), *perjə* (Bergen), *prīfə* (Briefen).

Kfn. *-er* ($\sim$ ófn. *-ir*)-ről a plur. képzésénél lesz szó.

3. §. *A tőhangzó mennyiségének változása.* Azok a főnevek, a melyek a sing.-ban a kfn.-től eltérően hosszú tőhangzót mutatnak (v. ö. Schmidt 11, 14, 19 és 59. §§), a plur. *r* képzője előtt eredeti rövidségüket megtartják: *plāt* — *pledŕ* (Blatt), *prēt* — *predŕ* (Brett), *klās* — *klesŕ* (Glas), *rāt* — *redŕ* (Rad).

4. §. *A tőhangzó minőségének változása (Umlaut).* Az *i* tövek ragozásából kiindult 'umlaut' a nyj.-ban, mint az irodalmi nyelvben is, csak mint a plur. egyik jele fordul elő. Umlaut folytán lesz a nyj.-ban:

1. $a > e$; $\bar{a} > \bar{e}$ és *r* előtt (v. ö. Schmidt 14. §, 2. megj.) $a > e$ és $\bar{a} > \bar{e}$; pl.: *apl* — *epl* (Apfel), *halts* — *helts* (Hals), *krants* — *krents* (Kranz), *mā* — *mē* (Magen), *nākl* — *nēkl* (Nagel), *krāvə* — *krēvŕ* (Graben), *varm* — *vērŕ* (Wurm), *tharn* — *thērŕ* (Turm), *tārm* — *tērŕ* (Darm), *pārŕ* — *pērŕ* (ófn. paruh).

2. $o > e$, $\bar{o} > \bar{e}$; pl.: *khop* — *khep* (Kopf), *knop* — *knep* (Knopf), *pōm* — *pēm* (Baum), *sōn* — *sēn* (Sohn).

3. $au > ei$; pl.: *sau* — *sei* (Schwein), *maus* — *meis* (Maus), *haus* — *heisŕ* (Haus), *maul* — *meilŕ* (Maul).

4. $u > i$, $\bar{u} > \bar{i}$; pl.: *pluk* — *plik* (Pflug), *fūs* — *fīs* (Fuss), *fuš* — *fīs* (Fisch). [Az utóbbira vonatkozólag Behaghel Ottó (Grundr. ² 163. §) azt mondja «... es wird so ein Wechsel (des Stammvocal) sogar da hergestellt, wo der Stammvocal an sich dem Umlaut unzugänglich wäre, so heisst es pfälzisch: *der Fusch* — *die Fisch*, etwa nach dem Muster von: *der Busch* — *die Bisch*».]

5. §. *Esetek.* Grammatikai esetek a nyelvjárásban nincsenek, hanem — mint az irodalmi nyelvben is — a főnév elé tett névelővel vagy más névmással különböztethetjük meg őket egymástól. Az egyedüli eset, melynek az ufn.-ben — legalább részben — még ragja van, a genitívus a nyelvjárásban nem használatos. Az esetek a következők:

1. A nominativus a singularisban mindig maga a tő: *hūt*,

hant, hemt (Hut, Hand, Hemd); névelővel: *tə hūt, tī hant, s hemt*. A pluralis nom. különféle; erről alább bővebben lesz szó. Annait azonban már itt is meg lehet jegyezni, hogy esetrag tulajdonképpen itt sincs, pl. *tī hūt, tī hen, tī hemtr*; névelő nélkül: *hūt, hen, hemtr* (Hüte, Hände, Hemden).

2. Az acc.-t már a névelő végzete sem különbözteti meg a nom.-tól, a mennyiben ennek nominativusa és accusativusa a nyelvjárásban nemcsak a nőnemben és semleges nemben esik össze, hanem a hímnemben is. Tehát nom. és acc. *tə hūt, tī hant, s hemt*, névelő nélkül is *hūt, hant, hemt*. Így áll a dolog ott is, a hol a főnevet olyan névmás előzi meg, melynek nominativusa és accusativusa a nyelvjárásban egyezik, pl.: nom. és acc. *mei hūt* (mein Hut és meinen Hut), de nom. *tēr hūt* (dieser Hut), acc. *tenə hūt* (diesen Hut). Plur. nom. és acc. *tī hūt, tī hen, tī hemtr*, névelő nélkül: *hūt, hen, hemtr*.

3. Dativus: *ṃ hūt* (dem Hut), *tə hant* (der Hand), *ṃ hemt* (dem Hemde), névelő nélkül: *hūt, hant, hemt*; *ə* ragot (< kfn. -en) csak ez az egy főnév kap: *herts* efféle kifejezésben: *fun hertsə kēra* (von Herzen gerne).

4. A genitivusnak már csak egyes maradványai vannak meg. Így:

a) egyes összetételekben, mint *noḡpr̥sleit* (Nachbarsleute), *huntsknoḡə* (Hundsknochen), *rintstārṃ* (Rindsdarm), *nōmāstāk* (Namensfest) stb., továbbá a *-hant* és *-lē* (~ kfn. hande, leie)-vel való összetételekben: *alrhant* (allerhand), *alrlē* (allerlei), *tsvēr̥rlē* (zweierlei), *trēiər̥rlē* (dreierlei) stb.

b) a családneveknél (és vulgóknál), a mikor a genitivus annyit fejez ki, mint a magyar *-ék* képző (Vargáék). Ilyenkor a többtagú családnevek, tehát azok, a melyeknél az első, vagyis a főhangsúlyos szótag után egy vagy több mellékhangsúlyos vagy hangsúlytalan következik, a magánhangzós — az egytagú családnevek pedig, a melyeknél ezt az egy szótagot oxytonnak is lehet venni, a más-salhangzós (-n-tövű) declinatio genitivusát őrizték meg. Az utóbbit mutatják fel az *s*-re végződő és az egytagúakkal összetett családnevek is (v. ö. Schatz 85. §). Kfn. *-es* gen. ragból az *e* synkopálása folytán (Schmidt 57. §) a nyj.-ban *-s* lett, kfn. *-en* gen. ragból pedig az *-n* elmaradásával (Schmidt 73. §) és az *e*-nek, mint hangsúlytalan magánhangzónak *-ə*-vé tompulása folytán (v. ö. Schmidt

55. §) lett. Példák: *khērštə* (Kirsték), *varštə* (Worsték), *tōtə* (Tóthék), *khūntsə* (Kuntzék), *štokə* (Stockék), *hanəsə*, *rumphanəsə* (vulgo, Johannes nevű ösükről), *krautvarštə* (Krautwursték), *mīlrs* (Müllerék), *vikrts* (Wickerték), *šneidr̥s* (Schneiderék), *hēkl̥s* (Hégelék), *pājərs* (Beyerék), *šepšānis* (Csepcsányiék), *stofls* (vulgo), *hanikls*, *nikls* (vulgo), *lēmperjrs* (Löwenbergék), *sōtašs* (szódásék), *pharəs* (papék), *šulērəs* (tanítóék), *apətēkr̥s* (patikáriusék) stb.

Kivételt képez ez az egy név: *šmits* (Schmidték) és a vele való összetételek: *rērižšmits* (Röhrigh Schmidt), *vīnəršmits* (Wiener Schmidt) és ez az egy vulgo: *phauls* (Paul).

Ezeket a nyelvérzék ma már pluralisoknak érzi, a mit a hozzájuk mondott állítmány mutat, pl.: *mīlrs kēn marjə in tī ʔrn* (Müllerék holnap aratni mennek). De hogy ezek genitívusok, mutatja a név elé tett névelő, a mely azonban a verbászai nyelvjárásban soha sem tétetik ki, míg a Schmidt bevezetésében említett szomszédközségek legtöbbjének nyelvjárásában ki van téve, pl.: *s hēsmr̥s* (egy szivacsi vulgó).

c) egyes felkiáltásokban, mint: *um kotəs vilə!* (um Gottes Willen!); *um kotəs krištə vile!* (um Gottes Christi Willen!); *in kotəs* (v. *kots*) *nōmə!* (in Gottes Namen!).

d) ebben a szóban: *saʔəs* (izé).

e) adverbiumokban, mint: *marjets* (morgens), *ōvets* (abends), *mitāks* (mittags), *numitāks* (nachmittags), *suntāks* (sonntags), *mōntāks* (montags), *halpvēks* (halbwegs).

f) mellékneveknél ilyen kifejezésekben: *epəs kūdəs* (etwas Gutes), *niks šēnəs* (nichts Schönes) stb.

g) eredetileg gen. rag rejlik az ilyen adjektívumok suffixumában is: *paranjər vein* (Baranyaer Wein), *vervasər mēt* (Verbászser Mädchen), *kutsrār pharə* (Kuczoraer Pfarrer), *sekitšər šulērə* (Szegegyer Schullehrer), *šervinkər vintpikl̥* (a cservenkaiak csúfneve), *kiškērnər khēskhuzəphetsər* (a kiskériek csúfneve) stb. Eredeti genitívus-voltukat bizonyítja a kongruenzia teljes hiánya.

h) végül megmaradt a személyes névmás 1-ső személyének plur. genitívusa ebben az egy kifejezésben: *unsər ēnər* (unser einer).

6. §. A genitívust pótolják úgy a nominalis, mint a pronominalis declinációnál: 1. a datívus + pronomen possess. 3. személye, pl.:

mēim prūd̥r sei ros (meines Bruders Ross); *m noʒpr sei khū* (meines Nachbars Kuh). Ilyen körülírást találunk nemcsak az újfelnémetben, de már a középfelnémetben: ,nū sihe ich rōt von bluote Hagenen sin gewant' (Nib. 1992), sőt az ófelnémetben is: ,dō ward demo Balderes volon sin fuoz birenkit' (Merseb. Zauberspr.).

2. praepositiókkal való körülírás, és pedig többnyire *fun* (von) praepositióval: *tə prūd̥r fun mēim fat̥r* (der Bruder von meinem Vater), néha *tsu*-val (zu): *tə prūd̥r tsu mēim fat̥r* (der Bruder zu meinem Vater).

Mindkét praepositióval való körülírás ufn. hatás, a mennyiben csak a műveltebb osztálytól hallható, míg a földhöz ragadt nép mindig ezt mondja: *mēim fat̥r sei prūd̥r*.

7. §. *A pluralis képzése.* A genitivus kivesztével egyedül a plur. az, melyet a nyj.-ban még grammatikailag képeznek. Ezt illetőleg az vehető észre, hogy a nyj.-ban az ,umlaut' és az *-r* v. *-ər* suffixum (~ kfn. *-er*, ófn. *-ir*) az *ə* (~ kfn. *-en*)-vel szemben sokkal nagyobb tért szorítottak maguknak. Az ,umlaut' ugyanis nemcsak az *i* tövekre, hanem — igen kevés kivétellel — az összes umlautolható tövekre, az *r* vagy *-ər* pedig az összes magánhangzós tövű semleges, sőt már néhány hímnemű főnévre is kiterjeszkedett. Az umlautnak és az *-r* v. *-ər* suffixumnak illetően kiterjeszkedése, a kfn. szóvégi *-n* és szóvégi *-e* elmaradása, ill. megtompulása, az eredetileg magánhangzós tövek közt egyfelől és ezek keretén belül az egyes csoportok közt másfelől, oly nagy mérvű érintkezéseket és összeeséseket idéztek elő, hogy a főneveknek történeti szempontból való csoportosítása nem vezetne célhoz. Célyszerűbb a főneveket praktikus szempontból a három genus szerint három csoportra osztani: α) hímnemű, β) semleges, γ) nőnemű főnevekre és ezek keretén belül a plur. végzete szerint ismét három csoportra: 1. olyanokra, a melyek a plur.-ban nem kapnak ragot, 2. a melyek *-r* v. *-ər* ragot kapnak és 3. olyanokra, a melyek a többesszámban *-ə* ragot vesznek fel.

α) *Hímnemű főnevek.* — 1. Az ide tartozó főnevek a pluralisban nem kapnak ragot. Ezek kétfélék: a) olyanok, a melyek a plur.-ban umlautot sem kapnak, ezeknél tehát a plur. olyan, mint a sing.; és b) olyan főnevek, a melyek a pluralist umlauttal képezik.

a) A plur. olyan, mint a sing. azon eredetileg *-n* tövű főneveknél, a melyeknél a függő esetekben lévő *-ə* (< kfn. *-en*, v. ö. Schmidt 55, 73. §§) átment a sing. nom.-ba is. Ezek ugyanazok a főnevek, a melyek az ufn.-ben a sing. nom.-ban a függő esetek analogiájára *-n* ragot vesznek fel és ezáltal a *-na* tövek közé léptek. Így: *tə palkə* — *tī palkə* (Balken), továbbá: *tə pakə* (Backen), *tə palə* (Ballen), *tə patsə* (Batzen), *tə prokə* (Brocken), *tə taumə* (Daumen), *tə fetsə* (Fetzen), *tə funkə* (Funken), *tə kaljə* (Galgen), *tə krošə* (Groschen), *tə khaštə* (Kasten), *tə klōvə* (Kloben), *tə knoxə* (Knochen), *tə kholvə* (der Kolben), *tə lādə* (der Laden, a nyj.-ban csak 'Brett' értelmében és összetéve: *fenštɹlādə*: Fensterladen), *tə lapə* (Lappen), *tə lumpə* (Lumpen), *tə phoštə* (Pfosten), *tə raχə* (Rachen), *tə rantšə* (Ranzen), *tə reχə* (Rechen), *tə rīme* (Riemen), *tə šunķə* (Schinken), *tə tropə* (Tropfen), *tə tsapə* (Zapfen), *tə tsinķə* (Zinken), azonkívül: *tə fōnə* (die Fahne), *tə tīlə* (die Diele), *tə vikə* (Stier, bika), *tə nōmə* (der Name). Ide tartoznak még azok a nemzetségnevek, a melyek *-r*-re végződnek: *rēmɹ* (Römer), *holōnɹ* (Holländer), *enlenər* (Engländer), *khinēsɹ* (Chineser) stb. Ezek legnagyobb része az irod. nyelvből került a nyelvjárársba.

1. *Jegyzet.* Látszólag egyforma singularisuk és pluralisuk van a: *štēn* (Stein), *štɹik* (Strick), *lēp* (Leib) és más efféle magánhangzós tövű főneveknek, a melyek azonban mint kollektív főnevek pluralist tulajdonkép nem is képeznek.

2. *Jegyzet.* Azon főneveknél, a melyeknél a szóvégi kfn. *r* — Schmidt 70. § szerint — *-rə* után kiesett, ezek még egy *-t* nem vehetvén fel, a pluralis olyan, mint a singularis: *palvērə* (kfn. balbierer), *šulērə* (Schullehrer), *maurə* (Maurer), *pharə* (Pfarrer) stb. plur.: *palvērə*, *šulērə*, *maurə*, *pharə*.

b) A pluralisban umlautot kapnak, de ragot nem az összes magánhangzós tövek, a melyeknek tőhangzója umlautolható: *apl* — *epł* (Apfel), *fādɹ* — *fēdm* (Faden), *fōkl* — *fēkl* (Vogel), *hals* — *hels* (Hals), *hōf* — *hēf* (Hof), *kašt* — *kešt* (Gast), *khop* — *khep* (Kopf), *krop* — *krep* (Kropf), *krants* — *krents* (Kranz), *nāgl* — *nēgl* (Nagel), *pārχ* — *pērχ* (ófn. paruh; «zerschnittenenes Schwein»), *pluk* — *plīk* (Pflug), *pok* — *pek* (Bock), *pōm* — *pēm* (Baum), *pukł* — *pīkl* (Buckel), *rok* — *rek* (Rock), *šaŋk* — *šeŋk* (Schränk, kfn. schank), *satł* — *setł* (Sattel), *šop* — *šep* (Schopf), *tsaun* — *tsēin* (Zaun), *tsop* — *tsep* (Zopf), *stal* — *štel* (Stall), *štōs* — *štēs* (Stöck), *tants* — *tents* (Tanz),

tārm — *tērm* (Darm), *varm* — *vērm* (Wurm), *volf* — *velf* (Wolf), *sōn* — *sēn* (Sohn), *tsōn* — *tsēn* (Zahn), *fuš* — *fiš* (Fisch; v. ö. 4. §. 4.). Ide tartoznak továbbá: *mā* — *mē* (Magen), *krū* — *krē* (Kragen), *pō* — *pē* (Bogen), melyek a hangsúlytalan *-gen* szótag lekopása (v. ö. Schmidt 58. §) folytán a *vā* — *vē* (Wagen)-féle *-en* suffixummal bíró magánhangzós tövek közé vegyültek.

Jegyzet. Kivételt képeznek az *-r* ($\sim$ kfn. *-er*) képzővel képezett magánhangzós tövek, a melyek hangtanilag a régi *-ære* képzős főnevekkel összeesvén, a következő csoportba mentek át.

2. A második csoportba olyan főnevek tartoznak, a melyek a pluralist *a*-vel képezik, és pedig mindig umlaut nélkül. Ilyenek:

a) azok az ered. *-n* tövű főnevek, a melyeknek sing. nom.-ban nincsen meg az *-a* (< kfn. *e*). Így *af* — *afā* (Affe), *fetṛ* — *fetrā* (Vetter), *frats* — *fratsā* (Fratz), *hās* — *hāsā* (Hase), *her* — *herā* (Herr), *krōf* — *krōfā* (Graf), *ksel* — *kselā* (Geselle), *lefl* — *leflā* (Löffel), *mentš* — *mentšā* (Mensch), *nar* — *narā* (Narr), *navl* — *navlē* (Nabel), *oks* — *oksā* (Ochse), *pēr* — *pērā* (Bär), *phaf* — *phafā* (Pfaffe), *šmerts* — *šmertsā* (Schmerz), *špats* — *špatsā* (Spatz), *pauar* — *paurā* (Bauer), *noṣpr* — *noṣprā* (Nachbar); ide tartoznak továbbá a 'gyenge' ragozású népnevek: *rāts* — *rātsā* (Serbe, rác), *jut* — *juḏā* (Jude), *švōp* — *švōvā* (Schwabe), *frantsōs* — *frantsōsā* (Franzose), *pulkār* — *pulkārā* (Bulgare), *šlavak* — *šlavakā* (Slave, Slowake), *unṛ* — *unṛā* (Ungar).

b) a magánhangzós tövek közül a nem umlautolhatók és az *-r* suffixummal bírók közül az umlautolhatók is. Az utóbbiaknál a régi *-æra* végű nomina agentis voltak mérvadók (v. ö. előbbi jegyz.), mint a melyek a régi *-jo* tövek ragozását követve, az *-n* tövek felé közeledtek:*) *khēniṣ* — *khēniṣā* (König), *kneṣt* — *kneṣtā* (Knecht), *krifl* — *kriflā* (Griffel), *perṣ* — *perṣā* (Berg), *krīṣ* — *krīṣā* (Krieg), *pintl* — *pintlā* (Bündel), *prīf* — *prīfā* (Brief), *šrit* — *šride* (Schritt), *štempl* — *štemplā* (Stempel, Briefmarke), *štivl* — *štivlā* (Stiefel), *telṛ* — *telṛā* (Teller), *evṛ* — *evṛā* (Eber), *fiṅṛ* — *fiṅṛe* (Finger), *meišṛ* — *meišṛā* (Meister), *khāḏṛ* — *khāḏṛe* (Kater), *fexṛ* — *fexṛā* (Fechter,

*) A *-jo*-tövek közül a nyjban csak *khēs* (Käse) — mely csak a sing.-ban használatos — és a plur. tantum *heršā* (Hirse) van használatban. Hogy a *-jo*-tövek pluralisképzése a nyjban az *-u*-tövekével nem esett össze, világosan mutatja a kettő különféle alakja.

Bettler), *veẏtr* — *veẏtrə* (Wächter), *šnautsr* — *šnautsrə* (Schnurbart), *rauwr* — *rauwrə* (Räuber), *šneidr* — *šneidrə* (Schneider), *šūštr* — *šūštrə* (Schuster).

3. *-r*, *-ər* suffixummal csak kevés himnemű főnév képezi pluralisát. Ez az *-r*, *-ər*, mint a régi *-ir* megfelelője mindig umlautot von maga után. Ide tartoznak: *taẏ* — *teẏr* (das Dach), *harn* — *hernr* (das Horn); mindkettő a kfn.-ben neutr., innen magyarázható a *-r*-es plur.; *man* — *menr* (Mann), ennél az *-r*-el való plur. a rajnai frank dialektusban lép fel először, és pedig Molz szerint (244—45. old.) a vele szoros associációban lévő *veivr* (Weiber) és *khinr* (Kinder) analogiájára; *keišt* — *keištər* (Geist), melynek *-ər*-el való pluralisa már a kfn.-ben is használatos; *tarn* — *ternr* (Dorn) alkalmasint a *harn* (Horn)-al való hangbeli egyezés folytán képez *-r*-es pluralist.

Ide tartozik még néhány ered. *-n* tö, mint *haufa* — *heifr* (Haufen), *kārta* — *kērtər* (Garten), *krāva* — *krēvr* (Graben), *pruna* — *prinr* (Brunnen). Ilyen *-n* tövekből képezett *-r*-es pluralis nem található sem az irodalmi nyelvben, sem a nyelvjárásokban; legalább sem Molz, sem Friedrich nem szól ilyenekről. Molz azonban (276. l.) említi, hogy ezek az *-n* tövek („Haufen“ kivételével) a rajnai dialektusban már a XVI. században umlautot kaptak, a miből az következik, hogy ezeknél a főneveknél épen az umlaut mozdította elő az *r* suffixum terjedését annyival is inkább, mert a nyelvjárásban az umlaut és az *ə* szóvég soha sem tűrik meg egymást.

Jegyz. *šteka* (Stecken) plur. *štekrə*.

β) *Semleges nemű főnevek*. — A neutrumokat a pluralis végzete szerint három csoportra lehet osztani:

1. Olyan főnév, melynek pluralisa olyan, mint a singularisa csak kevés van a nyelvjárásban. Ilyen: *s šōf* — *tī šōf* (Schaf), *s ros* — *tī ros* (Ross), az utóbbi különösen az asszonyok és gyermekek beszédjében *res* és *resr* is; *pēn* (Bein), *knī* (Knie), *lōt* (Lott), *phunt* (Pfund) stb. tulajdonképen régi ragtalan pluralisok, a melyek többséget és egységet egyaránt fejeznek ki. Hogy a beszélő mégis egységet vagy többséget akar-e kifejezni velük, azt mindig a congruentia mutatja (v. ö. Paul: Prinzip.³ 185. §, és Behaghel O.: Grundr.² 186. §).

2. A legtöbb semleges nemű főnév a nyj.-ban *-r* v. *-ər* suffixummal képezi a pluralist, és pedig mindig umlauttal. A képző

előtt nasalis után álló -t kiesik, hosszú vocalis után álló -t pedig *d*-vé lesz. Ide tartoznak (a következő pontban felsorolandókat kivéve) az összes magánhangzós tövek. Ilyenek: *en* — *enr* (Ende), *fas* — *fesr* (Fass), *haus* — *heisr* (Haus), *kσιγt* — *kσιγtr* (Gesicht), *khalp* — *khelvr* (Kalb), *klēt* — *klēdr* (Kleid), *lant* — *lenr* (Land), *līt* — *līdr* (Lied), *loχ* — *leχr* (Loch), *klās* — *klesr* (Glas), *maul* — *meilr* (Maul), *nešt* — *neštr* (Nest), *pet* — *petr* (Bett), *pilt* — *pilr* (Bild), *plāt* — *pledvr* (Blatt), *prēt* — *predr* (Brett), *puχ* — *piχr* (Buch), *tux* — *tiχr* (Tuch), *rāt* — *ređr* (Rad), *tēl* — *tēlr* (Teil), *vart* — *vertvr* (Wort); továbbá: *mentš* — *mentšr* (Mensch: a legény szeretője, mint ilyen neutr.).

Ide tartoznak továbbá a -*χə*, -*lχə*-vel képezett összes deminutivumok: *mētχə* — *mētχər* (kleines Mädchen), *pūχə* — *pūχər* (Büchchen), *huntχə* — *huntχər* (Hündchen), *verštχə* — *verštχər* (Würstchen), *khizlχə* — *khizlχər* (fánk), *piχlχə* — *piχlχər* (Büchlein), *klēsχə* — *klēsχər* (Gläschen).

Jegyzet. *khint* és *plats* (Kind, Platz) a rendes pluralison (*khinr*, *pletsər*) kívül még ilyen többest is képeznek: *khin*, *plets*. Az előbbiről a 8. § alatt lesz szó, *plats* pedig a kfn.-ben és a nyj.-ban is részben hímnemű, innen magyarázható a kétféle plur.

3. A pluralist *ə*-vel, de umlaut nélkül képezik azok az eredetileg magánhangzós tövek, a melyek a singularisban -*r*-re végződnek. Így *fenštr* — *fenštrə* (Fenster), *jör* — *jörə* (Jahr), *lūđr* — *lūđrə* (Luder), *mesr* — *mesrə* (Messer), *tīr* — *tīrə* (Tier), *tōr* — *tōrə* (Tor). Ide tartozik még az a néhány eredetileg -*n* tö, a melyek a nyj.-ban még használatosak: *au* — *auə* (Auge), *ōr* — *ōrə* (Ohr) és *herts* — *hertsə* (Herz), sokszor: *hertsr*.

γ) *Nőnemű főnevek.* — A nőnemű főneveknél a főtypus az *ə*-vel képezett pluralis. Umlauttal, de rag nélkül csak kevés femininum képezi a pluralist, míg -*r*, -*ər* suffixum itt egyáltalában nem is fordul elő.

1. A pluralist *ə*-vel képezik: *a*) a régi *a* (*o*) tövek, és a nem umlautolható *i* tövek: *falt* — *faltə* (Falte), *fēil* — *fēilə* (Feile), *kert* — *kertə* (Gerte), *khiz* — *khizə* (Küche), *rip* — *ripə* (Rippe), *šēr* — *šērə* (Schiere), *šants* — *šantsə* (Schanze), *šneit* — *šneitə* (Schneide), *šprōχ* — *šprōχə* (Sprache), *šrift* — *šriftə* (Schrift), *štīm* — *štīmə* (Stimme), *štrōs* — *štrōsə* (Strasse), *šul* — *šulə* (Schule), *švalp* — *švalpə* (Schwalbe);

b) az -*n* tövek: *fēđr* — *fēđrə* (Feder), *hēs* — *hēsə* (Hesse),

ēnets — *ēnetsə* (Ameise), *kārp* — *kārvə* (Garbe), *khap* — *khapə* (Kappe), *kherʒ* — *kherʒə* (Kirche), *krot* — *krotə* (kfn. krote), *nās* — *nāsə* (Nase), *pās* — *pāsə* (Base), *pēr* — *pērə* (Birne), *phan* — *phanə* (Pfanne), *phēif* — *phēifə* (Pfeife), *plum* — *plumə* (Blume), *rūt* — *rūde* (Rute), *šet* — *šedə* (Scheide), *šnōk* — *šnōkə* (kfn. snōke, ufn. Schnake), *štaŋ* — *štaŋə* (Stange), *štup* — *štuvə* (Stube), *švārt* — *švārtə* (Schwarte), *taup* — *tauvə* (Taubé), *tsēp* — *tsēvə* (Zehe).

Jegyzet. *nāyt* (Nacht) a nyj.-ban nem ment az *i* tövek közé; plur. *nāytə*. Mint adv. *nāyts* (nachts) még az ófn.-ben is így (v. ö. Braune, Ahd. Gramm. 241. §. 2. jegyz.). A kfn.-ben Nib. 1420. 3. ,nachten‘, továbbá ,winachten‘, az ufn.-ben is megmaradt ,Weihnachten‘ főnévben.

2. A pluralist umlauttal, de rag nélkül képezik az umlautolható *i* tövek. Így: *khū* — *khī* (Kuh), *laus* — *lēis* (Laus), *maus* — *meis* (Maus), *sau* — *sei* (Schwein, Sau), *māt* — *mēt* (Magd), *nus* — *nis* (Nuss), *šnūr* — *šnīr* (Schnur), *hant* — *hen* (Hand) ered. *u* tő, mely már az ófn.-ben ment az *i* tövek közé. Így az ered. mássalhangzós tő: *prušt* — *prīšt* (Brust) is.

1. *Jegyzet.* Néhány *i* tövű abstract femininum az umlaut mellett -ə ragot is vesz fel. Pl.: *mayt* — *meytə* (Macht), *kraft* — *kreftə* (Kraft), ez azonban ufn. hatás, mert az elvont főnevek a nyj.-ban nem képeznek pluralist, mint a hogy ezek a plur. képzésére egyáltalában nem is alkalmasak [v. ö. H. Paul, Prinzip. 186. §. «Abstrakt gebraucht ist das Wort eigentlich keines Unterschiedes der Numeri fähig»]. Így nem képeznek pluralist pl. *tī ēr* (Ehre), *tī lēr* (Lehre), *tī šan* (Schande), *tī farʒt* (Furcht), *tī vēil* (Weile), *tī krenk* (Kränke), *tī khelt* (Kälte), *tə šatə* (Schatten), *tə frīdə* (Frieden) stb. stb.

2. *Jegyzet.* Az -in-el képezett nőneműek, a mennyiben a nyj.-ban használatosak gramm. plur.-t nem képeznek, pl.: *vertŋ* (Wirtin), *meištŋ* (Meisterin), *šulērəŋ* (Lehrerin), plur. *tə šulērə ērə vēir* (die Weiber der Lehrer).

3. *Jegyzet.* *hosə* (die Hose), *pukə* (gyermeknadrág, vagy alsó nadrág, melynél a lábszárak és a felső test egy darabban van), *katyrə* (gatyá): plur. tant., a mit a kongruencia is bizonyít: *šənə hosə* (schöne Hosen) és nem *sēnī hōsə*, mint pl.: *šēnī frā* (schöne Frau).

4. *Jegyzet.* ,Frau‘ és ,Weib‘ a nyj.-ban kölcsönösen kiegészí-

tik egymást, a mennyiben az elsőből csak a sing., a másodiktól pedig csak a pluralis van használatban. Tehát sing. *frā*, plur. *reivr* (Weiber).

8. §. *flōk* (Floh), *šuk* (Schuh), *hunt* (Hund), *hant* (Hand), *vant* (Wand), *khint* (Kind), a végmássalhangzó elmaradásával képezik pluralisukat *flē* (Flöhe), *šū* (Schuhe), *hun* (Hunde), *hen* (Hände), *ven* (Wände), *khin* (Kinder). A *flōk* és *šuk*-nál a kfn.-ben a szóvégi *ch*, mely szóközépi *h*-val váltakozik, *k*-vá lett (v. ö. Behaghel 111. §. 2.). A pluralisban a hangsúlytalan *-he* szótag pedig elesett (v. ö. Schmidt 58. §). *hun*, *hen*, *ven*, *khin* szintén a kfn. pluralisokra mennek vissza, melyekből az *-n* után álló kfn. *-de* vagy *-te* szótag, Schmidt 83. § szerint, a megelőző consonanssal assimilálódott. *šū* és *hun* főneveknél az umlaut hiánya arra mutat, hogy a végmássalhangzó-
nak illetően elmaradása már előbb lett a pluralisnak mintegy charakteristikumává, mielőtt az umlaut az összes umlautolható vokalis tövekre kiterjesztetett.

9. §. A rokonsági nevek közül (az *-r* tövek közül) csak *prūdŕ* (Bruder) és *toxtŕ* (Tochter) kapnak umlautot: *prīdŕ*, *textŕ*. — *fatŕ* (a nyj.-ban Grossvater-t jelent) és *motŕ* (Grossmutter), pluralisa: *fatŕə*, *motŕə*, melyek a hangtani törvények szerint (Schmidt 73, 55. §§) a XI. század óta a középnyelvetben használatban lévő „gyenge” pluralisokra vezethetők vissza.

10. §. Az ufn.-ből vett néhány kölcsönszóval került a nyj.-ba az *s* plur. képző: *tī frēiləs* (Fräuleins), *tī jīŋklīŋks* (Jünglings), *tī profesŕs* (Professors), *tī kŕels* (Kerls) stb.

11. §. A kölcsönszavaknál (kivéve az ufn.-ből vetteket) umlaut nem fordul elő. Többesszámukat a következőkép képezik:

1. A magánhangzóra végződő hím- és nőneműek a plur.-ban nem kapnak ragot: *tə törvə* — *tī törvə* (< szerb: torba, tarisznya). Ilyenek még: *tə talkə* (< talyiga), *tə pātši* (< bácsi), *tī khumpənī* (compagnie), *tə pustə* (< puszta), *tə puntə* (< bunda).

2. A mássalhangzóra végződő hím- és nőneműek *ə* ragot kapnak: *tə petjār* — *tī petjārə* (< betyár), *tə ulakŕ* — *tī ulakŕə* (< „ujlaker” < ujlaki bicska), *tə husār* — *tī husārə* (< huszár), *tə kortəš* (v. *korteš*) — *tī kortəšə* (< kortes), *tə opor* — *tī oporə* (< szerb: obor, disznóól), *tə šutŕ* — *tī šutŕə* (< csutora), *tə rīsār* — *tī rīsārə*

(< szerb: risar, részes), *tə pejtaš* — *tī pejtašə* (pajtás), *tə patškr* — *tī patškrə* (bocskor), *tī katš* — *tī katšə* (< kacs), *tī rovrt* — *tī rovrtə* (< robot), *tī pomərantš* — *tī pomərantšə* (Pomeranze).

3. -ər, -r-el csak néhány neutrum kölcsönszó képezi pluralisát: *s rekiment* — *tī rekimentr* (das Regiment), *s peianet* (das Bajonett) — *tī peianetr*.

Jegyzet. Egyedüli kölcsönszó, mely a pluralist umlauttal képezi: *salas* : *saleš* (szállás, tanya).

2. Névmasok.

a) Személynévmások.

12. §. A genus nélküli személynévmások a következők: az első személy névmása: *iχ*, a 2-ik személy névmása: *tū*, hangsúlytalan formában *tə* és a reflex. pronom. *siχ*.

	1. személy		2. személy		
	Hangsúlyos	Hangsúlytalan	Hangs.	Hangsúlyt.	Ref.
Sing. nom.	<i>iχ</i>		<i>tū</i>	<i>tə</i>	
gen.	<i>mein(ər)</i>		<i>tein(ər)</i>		<i>seinər</i>
dat.	<i>mēr</i>	<i>mər, mṛ</i>	<i>tēr</i>	<i>tər, tṛ</i>	
acc.	<i>miχ</i>		<i>tiχ</i>		<i>siχ</i>
Plur. nom.	<i>mēr</i>	<i>mər, mṛ</i>	<i>ēr</i>	<i>ər, ṛ</i>	
gen.	<i>unsṛ</i>		<i>eiər</i>		
dat. és acc.	<i>uns</i>		<i>eiχ</i>		<i>siχ</i>

Az első szem. plur. nom.-ában kfn. ‚wir‘ helyén *mēr* (*mər, mṛ*)-t lehet találni, minek megmagyarázásánál az enklitikus (*mər, mṛ*) alakokból kell kiindulni, mint a melyeknél az *m* az ige vég *n*-jének és a pronom. *w*-jének összeolvadásából keletkezett: *kēmṛ* ~ *gehen wir*. Innen ment át az *m* a nem enklit. *mēr*-be is.

13. §. A 3-dik szem. ú. n. «geschlechtiges pronomen»-je.

	Masc.		Fem.		Neutr.	
	Hangs.	Hangsúlyt.	Hangs.	Hangsúlyt.	Hangs.	Hangsúlyt.
Sing. nom.	<i>ēr</i>	<i>ər, ṛ</i>	<i>sī</i>	<i>sə</i>	<i>ēs</i>	<i>əs, s</i>
gen.			<i>ērə</i>			
dat.	<i>īm</i>	<i>əm, m</i>	<i>irə, ərə, rə, ṛ</i>		<i>īm</i>	<i>əm, m</i>
acc.	<i>inə</i>	<i>nə</i>	<i>sī</i>	<i>sə</i>	<i>ēs</i>	<i>əs, s</i>
Plur. nom. acc. mind a három nemből	<i>sī, sə</i>					
gen.	»	»	»	»	<i>ērə</i>	
dat.	»	»	»	»	<i>inə, nə</i>	

A neutr. sing. nom. és acc.-ban (*ēs*), valamint a masc. és neutr. sing. dat.-ban (*īm*) és a masc. sing. acc.-ban (*īnə*) a hangtani szabályoktól eltérően hosszú a vocalis. Ennek oka a mindig rajtok nyugvó főhangsúly.

Az *r* után álló kfn. *e* itt is, valamint az egész pronom. declinációban sohasem apokopál, hanem mindig *ə*-vé lesz: *ērə*, *īrə*.

b) Birtokos névmás.

14. §. Használata szerint három alakja van:

1. Jelzői használatban: 1. szem.: *mēi*, 2. szem.: *tēi*, 3. szem.: *seī*. Plur. 1. szem.: *unsr*, 2. szem.: *ēiər*, 3. szem.: *ērə*.

	1. szem.			2. szem.		
	Masc.	Neutr.	Fem.	Masc.	Neutr.	Fem.
Sing. nom. és acc.	<i>mēi</i>		<i>mēi</i>	<i>tēi</i>		<i>tēi</i>
dat.	<i>mēim</i>		<i>mēina(rə)</i>	<i>tēim</i>		<i>tēina</i>

3. szem.			Plur.		
Masc.	Neutr.	Fem.			
S. nom. és acc. <i>seī</i>	<i>seī</i>	<i>ērə</i>	Nom. és acc. <i>mēi</i>	<i>tēi</i> , <i>seī</i>	<i>ēre</i>
dat.	<i>seim</i> <i>ērm</i> , <i>seina</i> <i>ērə</i>		dat.	<i>mēina</i> <i>tēina</i> , <i>seina</i> <i>ēre</i>	

Jegyzet. A sing. nom.-ban a szóvégi *n* Schmidt 73. §-a szerint lekopott.

2. Mint állitm. kiegészítő szóvégi *n*-el a sing. 1. szem.: *mēin*, 2. szem.: *tēin*, 3. szem.: *sein*, *ēre*; plur. 1. szem.: *unsər*, 2. szem. *ēiər*, 3. szem. *ērə*, pl. *tes felt is mēin* (dieses Feld ist mein).

3. Főnévi használatban 1. szem.: *mēinr*, *mēinī*, *mēins*, 2. szem.: *tēinr*, *-ī*, *-s*, 3. szem.: *seinr*, *-ī*, *-s*, *ēre*, *-ī*, *-s*; plur. 1. szem.: *uns(ə)rə*, *-ī*, *-s*, 2. szem.: *ēirə*, *-ī*, *-s*, 3. szem.: *ērə*, *-ī*, *-s*.

Ragozásuk a következő paradigma szerint történik:

	Masc.	Neutr.	Fem.
Sing. nom. <i>mēinər</i>		<i>mēins</i>	<i>mēinī</i>
dat.		<i>mēim</i>	<i>mēinə(rə)</i>
acc. <i>mēinr</i>		<i>mēins</i>	<i>mēinī</i>
Plur. nom. és acc. mind a három nemben: <i>mēinī</i>			
dat.	»	»	<i>mēinə</i>

Jegyzet. A sing. nom. teljesen kiszorította az accusativust. A plur. nom. és acc.-ban a masc. és fem. is a semleges nemet követik (megf. kfn. *miniū*).

c) A mutató névmások.

15. §. 1. *tēr, tī, tes*, erősítve: *tēr tō, tī tō, tes tō* közelre mutat, mint az ufn. 'dieser'. Ragozása a következő:

	Masc.	Fem.	Neutr.
Sing. nom.	<i>tēr</i>	<i>tī</i>	<i>tes</i>
dat.	<i>tem</i>	<i>tērə</i>	<i>tem</i>
acc.	<i>tenə</i>	<i>tī</i>	<i>tes</i>
Plur. nom. és acc. mind a három nemben:	<i>tī</i>		
dat.	»	»	<i>tenə</i>

Jegyzet. Az *e* különböző időtartamára nézve l. Schmidt 16, 17. §§.

A *tēr, tī, tes* hangsúlytalan alakja *tə, tī, s* határozott névelőül szolgál. Ragozása:

	Masc.	Neutr.	Fem.
Sing. nom.	<i>tə</i>	<i>s</i>	<i>tī</i>
dat.	<i>m</i>		<i>tə</i>
acc.	<i>tə</i>	<i>s</i>	<i>tī</i>
Plur. nom. és acc. mind a három nemben:	<i>tī</i>		
dat.	»	»	<i>tə</i>

1. *Jegyzet.* A sing. nom. masc. *tə* alakja a kfn. *dē* mellékalakra megy vissza. A sing. acc. a hangsúlytalan szótag végén lévő *n*-nek Schmidt 73. § szerint való lekopása folytán összeesik a nominativussal. Ez lehetett kiinduló pontja annak, hogy a nyj.-ban ma már az egész pronominalis declinációban (kivéve a pronom. pers. ragozását) a nom. kiszorította az acc.-t (l. 19. § alatt a melléknévek pronom. decl.-t).

2. *Jegyzet.* A sing. dat. fem. a kfn.-ben *dere*; ebből a szóközépi *r* kiesett (v. ö. Schmidt 56, 70. §§), támaszával együtt eltűnt a szóvégi *e* is; az így megmaradt *de* pedig a nyj.-ban *tə*-vé tompult (Schmidt 25. §).

2. *selər, selī, sel.* Távolra mutat, mint az ufn. jener. Mindig névelő nélkül áll. Ragozása olyan, mint a *tēr, tī, tes*-é. A neutr. ragtalan, a mi a régi nominalis declinatio maradványa (kfn. *sēlbe*). Erősítés: *selər tart*.

Kfn. *sēlber*-nek megfelelő nyj.-beli *selvr* a *six* reflexivum erősítője (*six selvr* = sich selbst).

3. Derselbe helyett a nyj. *tə nēmliχ, tī nēmliχ, s nēmliχ-t*

használ, mely mint pronominalis adjectivum Grimm szerint (Wtb. VII, 345.) — Goethét kivéve — az összes classikus íróknál is előfordul ugyanebben az értelemben. Ha a hangsúly a pronomenre esik, akkor *nēmliχ* a névelő hangsúlyos alakjával, vagyis a *tēr*, *tī*, *tes* pron. demonstr.-al köttetik össze: *tēr*, *tī*, *tes nēmliχ*.

4. Kfn. *dirre*, *diser* (dieser) a nyj.-ban nincs használatban. Helyette *tēr tō*, *tī tō*, *tes tō* (der da, die da, das da) áll, melyből a *tēr*, *tī*, *tes*-t a fenti paradigma szerint ragozzák. Jelzői használatban a jelzett főnév a *tēr* (*tī*, *tes*) pronom. és a *tō* között áll: *tēr man tō* (dieser Mann da), *tem khint tō* (diesem Kinde da).

5. Kfn. *solīch*, *sölch* (solcher) is hiányzik a nyj.-ból. Helyette állhat: a) *sōtnər*, *sōtnī*, *sōtnəs*. b) *sō ēner*, *sō ēnī*, *sō ens* (so einer, so eine, so eins), melyből az *ēnər*, *-ī*, *-s* jelzői használatban épen úgy szerepel, mint a határozatlan névelői használatban. c) *sōtniχər*, *sōtniχī*, *sōtniχəs* (sógetâniger) is előfordul, de ritkábban; akkor is rendszeren csak főnévi használatban.

d) Kérdő névmások.

16. §. 1. *vēr?* *vas?* (wer? was?). Használatukban nincs eltérés az ufn.-től. Ragozásuk:

Nom.	<i>vēr</i> , <i>vas</i>
dat.	<i>vem</i>
acc.	<i>venə</i> , <i>vas</i>

Eltérést tehát csak az epithetikus *ə* (~ kfn. e)-vel való acc. *venə* mutat.

2. *velər?* *velī?* *vel?* (welcher?) megfelel a kfn. *welcher*-nek, melyből a *ch* már a kfn.-ben is helylyel-közzel kiesett (v. ö. Weinhöld 472. §). A neutrum az ő demonstrativ megfelelőjének a *sel*-nek analógiájára ragtalan. Ragozása mindig pronominalis, még akkor is, ha jelzőileg használják: *velər?* *veləm man?* (welcher? welchem Mann?).

3. *vasfariχər*, *vasfariχī*, *vasfariχəs?* (< *wasfüriger). Olyan képzés, mint az ufn. *derselbige*. Ragozása olyan, mint a *velər*-é tehát pronominalis. Akkor és mindig olyan értelemben használják, mint az ufn. *was für einer-t*. Alkatrészei elválaszthatók, pl. *vasfariχər man?* (was für ein Mann?), *vas is tes fariχər man?* (was

ist das für ein Mann?). Igen gyakran rövidítve is előfordul: *vas-farə* alakban.

Behatóbb kérdéseknél, melyeket az ufn. a ‚wirklich‘, ‚wahrlich‘, ‚eigentlich‘ adverbiumokkal erősít, a nyj.-ban *tan* használatos, pl. *vas haḏr tr tan ksāt?* (was hat er dir eigentlich gesagt?)

e) Vonatkozó névmások.

17. §. A tulajdonképeni pronom. relat. a nyj.-ban nem használatos. Helyette használják a helyadverbiumot: *vō* (wo), és a pronom. interrog.-t *vas* (was). Az utóbbi ebben a használatban ragozhatatlan. Használják még a *vō*, és *vas*-al erősített pron. demonstrativumot is: *tēr vō*, *tī vō*, *tes vō*; *tēr vas*, *tī vas*, *tes vas*, pl. *tēr man*, *vas tō vār*, *is* . . . (Der Mann, der da war, ist . . .).

f) Határozatlan névmások.

18. §. 1. ‚Man‘ helyett a nyj.-ban *mər*, *mṛ*-t használnak. 2. ‚Jemand‘ és ‚niemand‘-nak megfelel *jēmant*, *nimant*. 3. Etwas nyj.-ban *etvas* és *epəs*. Az utóbbira vonatkozólag v. ö. Behaghel, Grundr. 86. §., mely szerint szókezdő *w* a középfrank területnek épen a rajnafrank területtel határos részén *b*-vé lett: ‚wer, was‘ ~ ott ‚ber, baz‘. Így lett kfn. etebaz > a nyj.-ban *epəs*. 4. *niks* (nichts). 5. *jēḏr*, *jēḏī*, *jēḏəs* (jeder). 6. ‚Irgend einer‘ a nyj.-ban *ēnər*, *ēnī*, *ēns*; tagadva *khēnər*, *khēnī*, *khēns* (keiner). Jelzőileg használva: *ə* (ein) alakban határozatlan névelő gyanánt fungál épen úgy, mint az ufn.-ben: *s vār ə mol ə man un ə frā* . . . (Es war einmal ein Mann und eine Frau . . .). 7. *nanxer*, *-ī*, *-əs* (mancher); *etlixə*, ritkán *ēnixə* (einige); *jēḏr*, *ēnr*, *khēnr*, *manxr* úgy ragoztatnak, mint a *tēr*, *tī*, *tes*.

3. A melléknév.

a) Ragozás.

19. §. A melléknevek kétféle ragozása, t. i. a nominalis és pronominalis declinatio a nyj.-ban még világosan megkülönböztethető egymástól.

α) Pronominalis ragozás.

	Masc.	Fem.	Neutr.
Sing. nom.	<i>plinər</i> (blinder)	<i>plinī</i>	<i>plinəs</i>
dat.	<i>plinəm</i>	<i>plin(ə)rə</i>	<i>plinəm</i>
acc.	<i>plinər</i>	<i>plinī</i>	<i>plinəs</i>
Plur. nom., dat., acc. mind a három nemben :	<i>plinə</i>		

A masc. sing. nom. kiszorította az acc.-t (v. ö. a szem. névmást). Kiinduló pontul szolgálhattak a nyj.-ban ma kivételt képező *r* végű melléknévek. Ezeknél ugyanis — a nom.-ban elesvén, Schmidt 70. § szerint, a szóvégi *r*, az acc. pedig, Schmidt 73, 55. §§ szerint, *ə* végűre csonkulván — e két eset összeesett, pl.: *pitra* (bitterer és bitteren), *saurə* (saurer és sauren), *māχrə* (magerer és mageren).

A plur. a hangtani szabályok szerint (73, 55. §§) csakis nominalis lehet, és pedig az *-n* tövű főnevek ragozása szerint képezve.

Igy ragozzák a melléknéveket, ha nem áll előttük semmi. Ha az azonban *ə* (ein) vagy *mēi* (mein) van előtte, akkor a sing. dat. mind a három nemben : *kūdə*. Nominalis ragozás a possessivum mellett és a határozatlan névelő mellett már a kfn.-ben is használatos volt.

Névelő nélkül áll a melléknév, mint jelző 1. megszólításokban és felkiáltásokban: *livr prūdər!* (lieber Bruder!), *nerišər khəl!* (verrückter Kerl!), *iχ ārmər tēiv!* (ich armer Teufel!). 2. szólásokban és közmondásokban: *kūdər röt is vīl vērt* (guter Rat ist viel wert), *šēnə lēit han šēnəs saχ* (schöne Leute haben schöne Sachen). 3. egyes főnevekkel kapcsolatban, mint: *šlēxtəs vēdər* (schlechtes Wetter), *vēisər vēin* (weisser Wein), *kəprōtnər kukruts* (gebratener Kukurutz), *frīšər varšt* (frische Wurst) stb.

β) Nominalis ragozás.

20. §. A kfn. kétféle melléknév-ragozás közül a nyj.-ban csak az *n* tövű főnevek szerinti declinatio van használatban. Ez a hangtani szabályok szerint egészen megfelel a kfn. ragozásnak :

Sing. nom. mind a három nemben :	<i>plin</i> (blinde)
dat. » » » »	<i>plinə</i>
acc. masc. <i>plin(ə)</i> , fem. és neutr.	<i>plin</i> .
Plur. minden nemben és minden esetben :	<i>plinə</i>

Így ragozzák a melléknévet ugyanakkor, mint az ufn.-ben. A ragozás megfelel a melléknév kfn. nominalis *-n* ragozásának.

A jelzői adjectivum ragozásától különbözik a határozatlan névelőnek, a *khē* indefinitumnak és a pronom. possessivumnak a ragozása abban, hogy ezek a nom. és acc.-ban minden nemben és minden számban ragtalanok, pl. *a frā* (eine Frau), *khē frā* (keine Frau), *mei lef!* (mein Löffel és meinen Löffel); *khē leit* (keine Leute) stb. Főnévi használatba ezek a pron. decl. szerint ragoztatnak: *ēnar*, *-ī*, *-s*; *khēnar*, *-ī*, *-s*; *meinr*, *-ī*, *-s*. Az első határozott névelővel *tā*, *tī*, *s ēnt* (der, die, das eine) epitheticus *t*-vel, mint *nimant* (niemand) és *jēmant* (jemand).

A nominalis *a* declinatio, mely a kfn.-ben teljesen ragtalan, megmaradt a nyj.-ban itt-ott az *-n* végű melléknéveknél, pl.: *a klēn khint* (ein kleines Kind), *a šēn mēda* (ein schönes Mädchen) stb. Ezzel függ össze az *a* (ein), *khē* (kein) és *mei* (mein) fenn említett ragtalansága is.

A part. præt. úgy ragoztatik, mint a melléknév. Megjegyzendő azonban, hogy az *n*, mely az erős ige part.-nak végéről a hangtani szabályok szerint elesett, a ragok előtt megvan, mint a hogy a szó közepéből nem is eshetik ki (v. ö. Schmidt, 73., 74. §§), pl.: *tā kšlā man* (der geschlagene Mann), *a kšlānar man* (ein geschlagener Mann).

b) A melléknévek fokozása.

21. §. 1. A közép fok képzője a nyj.-ban *-r*, *-ar*, mely előtt:

a) az alapfok szóvégi *t*-je *ā*-vé lesz (Schmidt, 82. §), de csak akkor, ha előtte hosszú magánhangzó áll, pl.: *štādṛ* (langsamer), *prēdṛ* (breiter), *krādṛ* (gerader), de *leiḥtr* (leichter), *plotṛ*, *kšvintr*.

b) az alapfok szóvégi *p*-je *v*-vé lesz, ha magánhangzó után áll: *līvr* (lieber) *krevr* stb., de: *štumpṛ* (stumpfer).

2. A felsőfok képzője *št*, mely előtt: a) az alapfok szóvégi *s*, *š*-je és *χ* után álló *t*-je kiesik *reišt* (weisseste), *krēšt* (grösste), *pešt* (beste), *šleχšt* (schlechteste); kiesik továbbá a szóvégi *št* is, úgyhogy az *št*-re végződő igéknél a felsőfok olyan, mint az alapfok: *fešt* (fest, posit. és superl.).

b) *ts* affrikátából *t* lesz: *štoltšt* (stolzeste), *khert-št* (kürzeste), *švertšt* (schwärzeste).

A fokozásnál különbséget kell tenni az egytagúak és a több-

tagúak közt. Az utóbbiak u. i. — tehát a képzett melléknevek is — soha sem kapnak umlautot, míg az egytagúaknál az umlaut megvan, de nem következetesen, a mennyiben az egytagú melléknevek közül, tehát azok közül, a melyek a kfn.-ben rendszerint umlautot kaptak (a régi -iro képző í-jének hatása alatt), a nyj.-ban csak azok kapnak, a melyeknek tőhangzója: *a*. Az *o* tőhangzóval bírók közül csak kevés, az *u* tőhangzóval bírók közül pedig éppen csak egy (*jun*) kap umlautot. Umlaut folytán lesz:

1. *a* > *e*, *ā* > *ē* és *a* > (r+cons. előtt, v. ö. Schmidt, 20. §) *e*:
alt — *eltr* — *eltšt* (alt); *khalt* — *kheltr* — *kheltšt* (kalt); *kran̄k* — *kren̄kr* — *kren̄kšt* (krank); *lan̄* — *len̄r* — *len̄št* (lang); *nas* — *nesr* — *nešt* (nass, superl. ritkán *našt* is); *švaž* — *švežr* — *švežšt* (schwach); *āriž* — *ērižr* — *ērižšt* (arg); *šmāl* — *šmēlr* — *šmēlšt* (schmal); *hart* — *hert̄r* — *hertšt* (hart); *kharts* — *khertsr* — *khertšt* (kurz); *šarf* — *šerfr* — *šerfšt* (scharf); *štark* — *šterkr* — *šterkšt* (stark); *švarts* — *švertsr* — *švertšt* (schwarz); *ār̄m* — *ēr̄mr* — *ēr̄mšt* (arm); *vār̄m* — *ver̄mr* — *ver̄mšt* (warm).

2. *o* > *e*, *ō* > *ē*: *krop* — *krevr* — *krešt* (grob); *hōž* — *hēžr* — *hēžšt* (hoch); *krōs* — *krēsr* — *krēšt* (gross); *špōt* — *špēdr* — *špēlšt* (spät).

3. *u* > *i* (az *i* ~ kfn. *ü*, v. ö. Schmidt, 33. §): *jun* — *jīnr* — *jīnšt* (jung) és néha a *tunkl* (dunkel) comp.-a: *tiŋkl̄ar* (superl. *tuŋklšt*).

Umlautot nem kapnak, jöllehet egytagúak: *faul* — *faulr* — *faulšt* (faul); *hōl* — *hōl̄ar* — *hōlšt* (hohl); *krō* — *krō̄ar* — *krōšt* (grau); *krum* — *krum̄r* — *krumšt* (kfn. krump); *plō* — *plō̄ar* — *plōšt* (blau); *praun* — *praun̄ar* — *praunšt* (braun); *rau* — *raūar* — *raušt* (rauhe, kfn. rūh); *rō* — *rō̄ar* — *rōšt* (rohe, kfn. rou); *rōt* — *rōdr̄* — *rōtšt* (rot); *runt* — *runt̄r* — *runtšt* (rund); *šlau* — *šlaūar* — *šlaušt* (schlau); *tsōm* — *tsōm̄ar* — *tsōmšt* (zahm); *štolts* — *štol̄is̄ar* — *štolšt* (stolz). Az *a* tőhangzóval bíró ered. egytagúak közül csak *štrak* — *štrak̄ar* — *štrakšt* és az idegen eredetű *prāf* — *prā̄f̄ar* — *prāfšt* (brav < olasz bravo) nem kap umlautot.

Az ered. többtagúak (tehát a képzettek és participiumok is) a fokozásnál soha sem kapnak umlautot: *lok̄ar* — *lokr̄ar* — *lokršt* (locker), *artliž* — *artliž̄ar* — *artližšt* (ordentlich), *f̄arukt* — *f̄arukt̄ar* — *f̄aruktšt* (verrückt), *krāt* — *krādr̄* — *krātšt* (gerade). Az egyedüli többtagú melléknév, mely umlautot kap: *sauvr̄* (sauber) — *seivr̄ar* —

seivyršt; a középfokbeli -r hiányára vonatkozólag v. ö. Schmidt 70. §. A középfokban umlauttal és umlaut nélkül használatosak: *māχar* — *māχrə(r)* és *mēχrə(r)* (mager), *tun̄kl* — *tun̄klar* és *tin̄kler* (dunkel).

A következő melléneveknek: *klēn*, *šēn*, *vārm* (klein, schön, warm) a közép- és felsőfokban rövid a tőhangzójuk: *klenr*, *šenr*, *vermr* (kleiner, schöner, wärmer), és *klenšt*, *šenšt*, *vermšt*. A középfokban az -er (~ kfn. -er) idézte elő, illetőleg őrizte meg a rövidséget, míg a felsőfokban a rövidség analógia eredménye. Behaghel Ottó szerint (Grundr. 39. §) az efféle rövidülést sokszor a vocalis után álló mássalhangzócsoporthoz idézi elő. Ebben a nyj.-ban (pedig ez is középnyemet nyj.) azonban ez nem valószínű. Schmidt sem szól ilyen rövidülésről.

Ú. n. rendhagyó fokozásuk van ezeknek az adject.-nak: *kūt* (gut), *pesr* (besser), *pešt* (beste); *fīl* (viel), *mēnr* v. *mē* (mehr), *mēnšt* (meisten).

22. §. A határozószók képzése mellénevekből. A melléknévből képezett határozószó a nyj.-ban, mint az ufn.-ben is, azonos a ragtalan melléknévvvel: *sei šēn prāf* (sei schön brav).

A határozószó középfoka azonos a melléknév középfokának ragtalan alakjával: *vēr ā šterkar lāfə khent?! (Wer auch stärker laufen könnte?)*. A felsőfokban az ufn. 'am schönsten'-nek megfelelőleg a nyj.-ban 's šenšt' használatos: *vēr ā s hēχšt hupsə khan?! de használatos az 'am šenštə' is: vēr am šenštə šreivə khan, tēr . . . (wer am schönsten schreiben kann, der . . .)*.

4. A számnév.

23. §. Törzsszámnévek. 1 *ēnr*, -ī, -s; 2 *tsvē*; 3 *trei*; 4 *fīr* és *fīra*; 5 *finf* és *finfə*; 6 *seks*, *seksə*; 7 *sivə*, ritkán *sivenə*; 8 *aχt*, *aχtə*; 9 *nein*, *neina*; 10 *tsē*, *tsēnə*; 11 *elf*, *elfə*; 12 *tsvelf*, *tsvelfə*; 13 *treitsē*; 14 *fertsē*; 15 *fuftsē* stb. 20 *tsvantsiχ*; 21 *ētuntsvantsiχ*; 22 *tsvēuntsvantsiχ*; 30 *treisiχ*; 40 *fertsīχ*; 50 *fuftsīχ*; 60 *seχtsīχ*; 70 *siptsīχ*; 80 *aχtsīχ*; 90 *neintsīχ*; 100 *hunrt*; 101 *hunrtēns* v. *hunrtunēns*. 200 *tsvēhunrt*; 300 *treihunrt*. 1000 *tausnt*. 1.000.000 *mīljōn*.

A kettőt jelentő számnév a nyj.-ban ma már csak a neutr.-ban használatos: *tsvē* ~ kfn. 'zwei', ill. kn. 'zwē'. A hármat jelentő

számnévnél pedig a masc. és fem. alak maradt fenn: *trēi* ~ kfn. *drī*. A 4—12-ig terjedő számnevek kétféle alakjai közül a rövidebb jelzői, az *ə*-vel bővült pedig egyéb használatban járatos, pl. (*vī fīl khin hanr* ?): *fīr mēt un fīnf pūvə, in kantsm neina* (vier Mädchen und fünf Buben, in ganzem neun), ez még a kfn. ragozott alakok maradványa. — *fuftsē* és *fuftsiz* ~ kfn. funfzēhen és funfzie; ezek volnának a nyj. egyedül álló példái, melyeknél a spirans előtt való *n* kiesett. — *fērtsiz* a kfn. rövid 'virzie'-nek felel meg.

A törzsszámnevek közül csak az *ēns* (eins) ragoztatik és pedig 1. főnévi használatban a pron. decl. szerint. Tehát:

	M.	N.	F.
N. és A.	<u>ēnr (einer)</u>	<u>ēns (eins)</u>	<u>ēnē (eine)</u>
D.	<u>ēm (einem)</u>		<u>ēnar(ə) (einer).</u>

2. Jelzői használatban kétféle alakja van; egy hangsúlyos és egy hangsúlytalan. A hangsúlytalan alak ragozása csak a nom.-ban különbözik a fenti ragozástól, a mennyiben ennek nom.-a mind a három nemben *ē*: *ē man, ē frā, ē khint* (ein Mann, eine Frau, ein Kind). A hangsúlytalan alak, mely egyúttal határozatlan névelőül szolgál, a köv.:

	M.	N.	F.
N. és A.	<u>ə</u>	<u>ə</u>	<u>ə</u>
D.	<u>əm, m</u>		<u>arə, rə.</u>

24. §. *Rendszámnevek.* — *ēršt* ~ kfn. erste; 2-től 20-ig a rendszámneveket -*t* képzővel képezik. Ez a *t* megfelel kfn. *te*-nek: *tsvet* (zweite), *trit* (dritte), *tsēt* (zehnte). A tőhangzó *ēršt* és *tsēt* kivételével mindenütt rövid. *ēršt*-nél és *tsēt*-nél azért maradt hosszú, mert Schmidt (21. §) szerint kfn. *ē*-ből mindig *ē* lesz. — 20-tól a rendes *št* superl. képzővel képezik a rendszámneveket: *tsvantišt* (zwanzigste); *fuftsizšt* (funfzigste); *hunərtšt* (hundertste).

Kfn. *ander*-nek megfelelő *anr* a nyj.-ban csak főnévileg használva fordul elő: *tə, tī, s anr* (der, die, das Andere).

A rendszámnevek képzése tulajdonképen fokozás. Innen magyarázhatók az ilyen adverbiumok: *s ēršt* (am ersten), *s tsvet* stb.

25. §. *Sokszorozó számnevek.* Ezek kifejezhetnek:

1. igazi sokszorozást: *əfaxt* (einfach); csak ezt az egyet ké-

pezik *faxt*-tal; a *t* epithetikus. A többbit az alapszámnévhez tett *toplt* (doppelt)-tel képezik: *tsvētoplt* (zweidoppelt), *finftoplt* (fünfdoppelt) . . . kfn. váltic, veltic csak ebben az egyben maradt fenn: *ēfelix* (einfältig).

2. ismétlődést. — Ezeket az alapszámnévhez tett *mōl* (kfn. mál)-al képezik: *ēmōl* (einmal), *tsvēmōl* (zweimal), *hunrt un tausntmōl* (hundert und tausendmal). Francia hatás alatt ilyeneket is hallunk: *mēr vārə tə sumr tsw ē th ū r ə in tə pātšnsr valt kfār* (wir waren im Sommer zweimal in den Bácsér Wald gefahren).

Kfn. *-leie* nyjk-ban *-lē* alakban van meg: *ēnərlē*, *tsvēərlē*, *fīlərlē* (einerlei, zweierlei, vielerlei) *hant* (‘hande’ a kfn.) csak ebben az egyben van meg: *alərhant* (allerhand).

II. Az ige.

26. §. Az igéket, többeli változásait illetőleg, a nyj.-ban is két csoportra lehet osztani: az erős és gyenge igék csoportjára. Magát a tul.-képeni ragozást illetőleg — a part. præt. kivételével — a két csoport közt nincs különbség.

A) Igeidők.

1. Præsens.

27. §. Indicativus és imperativus a következőkép ragoztatnak:

Indicativus:

	Erős	Gyenge
Sing. 1.	<i>iχ šteχ</i> (ich steche)	<i>iχ hak</i> (ich hacke)
2.	<i>tū šteχ-št</i>	<i>tū hak-št</i>
3.	<i>ēr, sī, ēs šteχ-t</i>	<i>ēr, sī, ēs hak-t</i>
Plur. 1.	<i>mēr šteχ-ə</i>	<i>mēr hak-ə</i>
2.	<i>ēr šteχ-ə</i>	<i>ēr hak-ə</i>
3.	<i>sī šteχ-ə</i>	<i>sī hak-ə</i>

Imperativus:

Sing. 2.	<i>šteχ</i>	<i>hak</i>
Plur. 2.	<i>šteχn</i>	<i>hak-n</i>

Az indicativusban a plur. teljesen ki van egyenlítve. A piur. 2. szem. u. i. már a XII. századbeli frank dialektusban is *-en* az *-et* mellett (v. ö. Weinhold: Mhd. Gramm. 352., 379. §§); a 3-ik szem. pedig már Otfridnél is gyakran *-en* (a conjunctivus hatása alatt). Kfn. *-en* ~ nyj. *a* (v. ö. Schmidt, 73., 55. §§).

Az imperat. plur. 2. szem. *n* ragja kfn. *-ent*-re megy vissza. Az imperat. sing. 2. szem. ragja a régi *-ja* tövű erős és a hosszú tőhangzóval bíró gyenge igéknél is elveszett; tehát ez az alak is mindenütt egyforma.

Kfn. *e* apocopálásáról és syncopálásáról l. Schmidt 57. §.

Az ige enclitikus pronomenekkel a nyj.-ban csak a főmondatokban áll: *jetst kē(n)ix* (jetzt gehe ich), *kēstə* (gehst du), *kēdər* (geht er); *kēm̃r* (gehen wir), *kēñr* (gehet ihr), *kēnsə* (gehen sie), *hakix*, *hakštə*, *kaktr*, *hakəm̃r*, *hakñr*, *hakəsə*.

Mellékmondatban a kötőszóhoz járul a névmás: *ēr hat gfrōt*, *opm̃r ksunt sin*, *vasm̃r šafə* . . . (er hat gefragt, ob wir gesund sind und was wir schaffen).

Megjegyzendő, hogy az eredeti egyszerű igealakok kiszorítása és helyettük a körülírtak használata a nyj.-ban már annyira előrehaladott, hogy az ind. præs. is többnyire körülírják.

A körülírás történik a *tūn* igének præs.-ével és a ragozandó ige infin. præs.-ével: *ix tū hakə* (ich tue hacken), *tū tūst hakə*, *ēr tūt hakə*, *mē*, *ēr*, *sē tūn hakə*.

28. §. A conjunctivus a maga egyszerű alakjában a nyj.-ban már csak egyes szólásokban van meg és pedig többnyire a sing. 3. szem.-ben: *Kot sei tañk!* (Gott sei Dank!), *hols tə tēiv!* (hole es der Teufel), *Kot keṽm tī ēvix rū!* (Gott gebe ihm die ewige Ruhe!).

A præs. conj.-t pótolja a præt. conj.

29. §. Az infinitivus szóvégi *n*-je a hangsúlytalan szótag végéről a frankban már a kfn. időben apokopált (Weinhold Mhd. Gramm. 355. §), az ezáltal a szó végére került hangsúlytalan kfn. *e* a nyj.-ban *a*-vé tompult (Schmidt, 55. §). Az infinitivus alakja tehát: *hakə*, *lāfə*, *šrēivə* (hacken, laufen, schreiben). Az inf. a nyj.-ban sem ragoztatik.

Az infin. szóvégi *n*-je a nyj.-ban megmaradt azon, összevonás által egytagúakká lett igéknél, melyeknél az összevonás régiebb, mint a szóvégi *n*-nek a nyj.-ban való lekopása. Ezeknél az *n* az

összevonás után egytagú tőhöz vagyis hangsúlyos szótaghoz kerül-
vén, nem is eshetett el. Ezek az igék: *sīn*, *krīn*, *sān*, *han* (rövid-
ségéről később; sehen, kriegem, sagen, haben) és az ered. *mi* végű
igék, melyeknél ma már nem dönthető el, hogy az *n* ez igék speci-
ficus ragozásának maradványa, vagy pedig a korán történt össze-
vonás következménye-e. Ezek: *sin* és *sein* (sein), *tūn* (tun), *kēn*
(gehen), *štēn* (stehen).

Azon igék pedig, a melyek Schmidt 58. §. szerint a hang-
súlytalan szótag elestével magánhangzóra végződő egytagúakká
lettek, az inf.-ban már secundär *ə*-t vettek fel: *šlāə* (schlagen), *trāə*
(tragen), *mēə* (mehen), *tsīə* (ziehen), *plōə* (plagen) stb.

30. §. A præs. ragozására vonatkozólag megjegyzendő még,
hogy az erős igék tőhangzója ki van egyenlítve; és pedig rendes
körülmények közt az inf. hangzója lett általánossá. A præs. indic.
sing. 2. és 3. szem.-nek tőhangzója csak ezekben győzött: *kilə*
(gelten), *kšīə* (geschehen), *sīn* (sehen).

A præs. participium a nyj.-ban nem használatos.

2. Præteritum.

31. §. A præter. indic.-nak a nyj.-ban már csak egyes nyomai
vannak meg. És pedig:

1. Erős præterituma csak a ,sein' igének van: *ix vār*, *tū vāršt*,
ēr vār; *mēr vārə*, *ēr vārə*, *sī vārə* (ich war stb.).

2. Gyenge (dentalis) præteritumuk van a ,sagen, haben és
wollen' igék nyj.-beli megfelelőinek:

a) *ix sāt* (ich sagte), *tū sātšt*, *ēr sāt*; *mēr sādə*, *ēr sādə*, *sī sādə*.

b) *ix hāt* (ich hatte, kfn. *hāt*), *tū hātšt*, *ēr hāt*; *mēr hādə*, *ēr*
hādə, *sī hādə*. — *ix volt* (erről később lesz szó).

Eltekintve a rendes apokopetól és synkopetól a ragozás egye-
zik a kfn. præter. ragozásával.

A többi ige ind. præter. a nyj.-ban nem használatos.

32. §. A conj. præter. megmaradt a præterito-præsentiáknál,
az ered. -*mi* végű igéknél (kivéve *štēn* stehen, mindezekről később),
és ,kommen', ,brauchen', ,kriegen' igék nyj.-beli megfelelőinél:
ix khēmt (ich käme), *ix preixt*, *ix krēxt*, a *t*-t a gyenge igék analo-
giájára vették fel. Ragozásukat illetőleg megjegyzendő, hogy a
dent. képző a sing. 2. szem. *št* ragja előtt mindig kiesik; egyéb-

ként hangtanilag teljesen megfelel a kfn. ragozásnak: *iḡ khēmt, tū khēmšt, ēr khēmt; mēr khēmto, ēr khēmto, sī khēmto*.

A többi ige conj. präteritumát körülírással fejezik ki; és pedig a *tūn* ige conj. præt. + a ragozandó ige inf. Péld.: *iḡ tēt šreiva, tū tētšt šreiva, ēr tēt šreiva; mēr, ēr, sī tēdo šreiva*.

Úgy a körülírt, mint az egyszerű conj. præt.-nak a nyj.-ban mindig præs. jelentése van.

33. §. A part. præt. (pass.) az erős igéknél ragtalan, vagyis a szóvégi kfn. *en* egészen elmaradt (v. ö. Schmidt, 58. §), pl.: *kəkrif* (gegriffen), *kšmis* (geschmissen), *kapō* (gebogen). A szóvégi *n* elmaradása a nyj.-ban is a part.-ban veszi kezdetét, mint azon a területen, melyet Behaghel (Grundr.² 100. §. 2. p.) kijelöl (t. i. Saar, Nahe és Mosel vidéke). Ugyanott mondja Behaghel továbbá: «Der Abfall des *n* lässt sich hier zeitlich nicht bestimmen; immerhin muss der Abfall früher geschehen sein als die Unterdrückung des umlautenden *e*, denn das *e* des Part. hat diesen Ausfall mitgemacht. Das *-en* der Nominalformen dagegen hat sich höchstens bis zu *e* entwickelt.» Így van ez a nyj.-ban is, csakhogy ez az utóbbi *e* a nyj.-ban: *ə*. Part.: *kəphif* (gepiffen), de: inf. *phēifa* (pfeifen). A szóvégi *n* a part. ragozása alkalmával a szóközépre kerülve, nem esett el: *kəpīsṇər, kəpīsṇī, kəpīsṇəs* (gebissener, —e, —es). *kšīn* (gesehen)-nél u. a. okoknál fogva maradt meg az *n*, mint az inf.-ban.

A gyenge igék a rendes dentalis participiumot képeznek: *kə-nekt* (geneckt); *kəkhērt* (gekehrt). Azon gyenge igék, a melyeknél a tö dentalisra végződik, a part. képzőjét nem veszik fel: *fəṁūdo* — part. *fəṁūt* (vermutet); *hīdo* — *khūt* (gehütet).

A *ge* præfixum a nyj.-ban *kə*, melyből az *ə* az *f*, *s*, *š* előtt kiesik, a *h* előtt kieshetik, de meg is maradhat: *kfall* (gefallen), *kfun* (gefunden), *kfrōr* (gefroren), *kfült* (gefüllt), *kšāt* (gesagt), *ksof* (gesoffen), *kšaft* (geschaffen), *kšos* (geschossen), *khōp* (gehoben), *kholf* (geholfen).

Egészen elmarad a *ge*-præf. ezeknél: *kep* (gegeben), *khum* (gekommen), *vōr* (geworden), *khāf* (gekauft), *kan* (gegangen), a melyeknél a kfn.-ben sem volt meg, és *krīt* (bekommen, eredetileg: ercriegen. V. ö. Grimm Wb. V. 2232—35.).

3. Körülírt igealakok.

34. §. A præs. perf.-t a *sin* (sein) vagy *han* (haben) segédigék præs.-ével és a ragozandó ige part. perf.-val írják körül: *ix pin kaṇ* (ich bin gegangen), *ix han kšrip* (ich habe geschrieben). A conjunctivus perf. nincs használatban.

35. §. A plusquamperf.-nak kétféle alakja van: 1. *sin* (sein) v. *han* præt.-a + a ragozandó ige part. perf.-a, pl. *ix vār kaṇ* (ich war gegangen), *ix hātṃ kšrip* (ich hatte ihm geschrieben).

2. Minthogy a *han* (haben) segédige præt.-át sokszor a körülírt perfektummal helyettesítik, igen gyakori az az eset, hogy a plusquamperfectumot ilyen kettős körülírással képezik: *ix han kšrip khat* (ich habe geschrieben gehabt); ezek analogiájára képeznek a 'sein' segédigével álló igék is ilyen plusquamperf.-t, bár ezt csak ritkán lehet hallani: *ix pin hīnkaṇ kaven* (ich bin hingegangen gewesen). Az utóbbi igéknél gyakoribb a kétféle (1, 2) körülírás keveredéséből előállott ilyen alak: *ix vār hīnkaṇ kaven* (ich war hingegangen gewesen).

A conj.-t a rendes körülírással képezik: *ix het kšrip* (ich hätte geschrieben), *ix vēr kaṇ* (ich wäre gegangen). Lehet hallani ilyen plusquamperf. conj.-t is: (*ēr sāt*), *ix het nā kšīn khat* (ich hätte ihn gesehen gehabt). És úgy látszik, az utóbbi az igazi plusquamperf., míg a rendes körülírással képzett plusquamperf.-nak inkább præteritumi jelentése van.

36. §. A futurumot ritkán használják és ha használják, akkor rendesen modalis jelentése van (potentialis). Alakja olyan, mint az ufn.-ben: *ix vēr šreivā* (ich werde schreiben). Rendesen a præs. indic.-val pótoljuk.

Modalis jelentése van a nyj.-ban a fut. exact.-nak is. Élénk előadásban: *na! er vērt inkšpert kaven sin* (nun! er wird eingesperret gewesen sein; potentialis).

37. §. Körülírva képezik végül a nyj.-ban az összes szenvedő alakokat: *ix vēr kaṭrā* (ich werde getragen) stb.

B) Az ige többeli változásai.

Ablautsorok.

I.

38. §. Kfn. *i* (*ei, ê*), (*i*), *i*;
 a nyjban *ei* — — *i* *i**)?

Ide tartoznak: *kreišə* (kfn. schreien) *kəkrīš*; *kreifə* (greifen) *kəkrīf*; *leiðə* (leiden és leuten) *kəlit*; *peisə* (beissen) *kəpis*; *pheifə* (pfeifen) *kəphif*; *pleivə* (bleiben) *kəplip*; *reidə* (reiten) *kərit*; *reisə* (reissen) *kəris*; *reivə* (reiben) *kərip*; *šeisə* (scheissen) *kəsis*; *šleiγə* (schleichen) *kəšliγ*; *šleiγə* (schleifen) *kəšlif*; *šmeisə* (schmeissen) *kəšmis*; *šneidə* (schneiden) *kəšnit*; *šreidə* (schreiten) *kəšrit*; *šreivə* (schreiben) *kəšrip*; *šteia* (steigen) *kəštī*; *štreiγə* (streichen) *kəstriγ*; *štreidə* (streiten) *kəštrit*; *šveia* (rendesen *štilšveia* (schweigen) (*štil-*) *kəšvī*; *treivə* (treiben) *kətrip*.

A kfn.-ben gyenge volt, de a nyjban, mint az úfn.-ben is erős lett: *veisə* (weisen) *kəvis*.

A kfn. wichen-nek a nyjban hangtanilag **veiγə* — *kəviγ* kel-lene megfelelnie (v. ö. Schmidt 24. §.). A part. még elő is fordul ebben az alakban. Analogia folytán azonban ez az ige összekeve-redett a *vāiγə* ~ kfn. weichen igével s lett belőle: *vāiγə* — *kəvāiγt* (többsnyire összetéve; *ausvāiγə* — *auskəvāiγt*).

A következő eredetileg erős igék a nyjban a gyenge rago-zásba mentek át: *lēnə* (leihen), *pəfleisə* (befleissen), *šeina* (schei-nen), *meidə* (meiden), *(pə)neidə* (beneiden), *seia* (seihen), *šleisə*, *šnēə* (schneien), *tseia* (zeihen), *reia* (kfn. *rīden* — drehen).

II.

39. §. Kfn. *iu, ie* (*ou, ô*) (*u*) *o*
 a nyjban *ī* — — *o* (*ō*)**)

Ide tartoznak: *flīə* (fliegen) *kəflō*; *kīsə* (gisen) *kəkos*; *līə* (lü-gen) *kəlō*; *patrīə* (betrügen) *pətrō*; *pīdə* (bitten) *kəpot*; *pīə* (biegen) *kəpō*; *rīγə* (reichen) *kəroγ*; *sisə* (schisen) *kəšos*; *šivə* (schieben) *kəšōp*;

*) A nyújtásra vonatkozólag v. ö. Schmidt 58., 60. §§.

**) V. ö. Schmidt 58., 60. §§.

šl̥sə (schlissen) *kšlos*; *tsiə* (zihen) *kətsō*; *fəl̥ərə* (verlieren), *kfr̥ərə* (frieren) a IV. sorba mentek át (l. o.).

Az ide tartozó *saufə* (saufen) *ksqf* eltérő præsense hangtani-lag teljesen megfelel a kfn. *sūfen* alaknak.

A gyenge ragozásba mentek át a nyjban: *n̥sə* (niessen), *khaus* (kauen), *raus* (reuen), mig fliehen, krichen, siedən, saugen, klieben, schleifen, triefen hiányoznak.

III.

40. §. α) Kfn. nas. + cons. előtt *i* (a) (u) *u*;
a nyjban *ī* — — *u*.

Ide tartoznak: *fəšvinə* ([ver]schwinden) *fə-švun*; *finə* (finden) *kfun*; *kəliŋə* (gelingen) *kəluŋ*; *kəvinə* (gewinnen) *kəvun*; *pinə* (binden) *kəpun*; *prinə* (bringen) *kəpruŋ*; *psinə* (besinnen) *psun*; *rinə* (rinnen) *kerun*; *siŋə* (singen) *ksuŋ*; *šinə* (schinden) *kšun*; *šlinə* (schlingen) *kšluŋ*; *špinə* (spinnen) *kšpun*; *šprinə* (springen) *kšpruŋ*; *štinkə* (stinken) *kštunk*; *trinkə* (trinken) *kətrunk*; *tsvinə* (zwingen) *kətsvun*; *vinə* (winken) *kəvunk*.

Ide csatlakozott az ered. gyenge: *vintšə* (wünschen) *kəvuntš*; *švemə* (schwimmen), mivel tőhangzóját geminált mássalhangzó követi, átment a IV. sorba; part.-a *kšvam*, melynek *a*-ja csakis a præt.-ból kerülhetett ide.

41. §. β) Kfn. liqu. + cons. előtti: *ē*, (a) (u) *o*;
a nyjban 1. *l* + cons. előtt *e* — — *o*.

Ide tartoznak: *šmeltsə* (schmelzen) *kšmolts*; *helfə* (helfen) *khol̥f*; *melkə* (melken) *kəmol̥k*; *šelə* (schelten) *kšol*; *švelə* (és *kšvelə* schwellen) *kšvol*; *pəfələ* (befehlen, kfn. bevēlhen) *pəfōl*, ez igénél a kfn. *h* kiesésével a vocalis nyílt szótagba került, tehát megnyúlt (Schmidt 60. §.).

šelə (schelten) igénél a *t* assimilálódott az *l*-hez; geminált cons. a nyj.-ban azonban nines, de megvoltát mutatja az előtte levő vocalis állandó rövidsége; innen *šela*, *švelə* (schwellen).

Kfn. gēlten infin. a nyjban *kila*, melynek *i*-je a sing. 3. szem.-ből került ide, mert az ige rendesen csak személytelenül (tehát a 3. szem.-ben) fordul elő: *s kilt*, *s kilt net*, *s hat kakol* (es gilt, es gilt nicht, es hat gegolten). A part. *t*-je assimilálódott.

Kfn. liqu. + cons. előtti: *ē* (*a*) (*u*) *o*
 a nyjban 2. r + cons. előtti: *e*^(*) — — *ā*^(*)

Ide tartoznak: *fāterva* (verderben) *fātarp*; *šterva* (sterben) *kštarp*; *verfe* (werfen) *kavarf*; *vera* (werden) *vör*.

Az utóbbinál a *-de* szótag még előbb esett el (Schmidt 58. §.), mint az *o*-ból r + cons. előtt *a* lett volna. Az *ō* hosszúságát illetőleg l. Schmidt 25. §. 1. megj.

A 3-ik Ablautsorhoz tartozó igék közül a nyjban a következők mentek át a gyenge ragozásba: *pelā* (bellen), *feyta* (fechten, betteln), *flēxta* (flechten), *prenā* (brennen), *kvelā* (quellen), *šera* (scherren), *vera* (kfn. wërren, úfn. wirren), *šmertsā* (schmerzen).

Hiányzanak: hinken (helyette a nyj. az iteratív *hiklā*-t használja), dringen (ezt kiszorította a *treṇā* ~ úfn. drängen, mely a nyjban csak intransitív), sinken, kfn. slinden (schlingen, csak a *šlunt* főnévben maradt fenn), grimmen, glimmen, klimmen, krimmen, krimpen, bergen, schellen (megvan még a *šel*, *pumšel* főnevekben), wellen.

IV.

42. §. Kfn. *ē*, (*a*), (*ā*) *o*
 a nyjban: 1. *e* — — *o*

Ide tartoznak: *fāšrekā* (erschrecken) *fāšrok*, a nyjban csak intrans.; *preṇā* (brechen) *kaproṇ*; *šteṇā* (stechen) *kštoṇ*; *trefā* (trefen) *katrof*; *fāšpreṇā* (versprechen) *fāšproṇ*. Az egyszerű «sprechen» a nyjban nem használatos.

a nyjban: 2. liqu. előtt *præs. ē, ē* part. *ō* (v. ö. Schmidt 19., 25. §.).

Ide tartoznak: *šēra* (scheren) *kšör*, néha *kšert* is; *štēla* (stehlen) *kštöl*.

Ide tartoznak továbbá: *fālēra* (verlieren) *fālör* és *kfrēra* (frieren) *kfrör*, melyek eredetileg a II. ablautsorba tartoztak.

khumā (kommen) *khum* a nyjban a középnémet alakban maradt fenn. Ugyancsak *u*-t mutat a part.-ban *nemā* (nehmen) *kānum* is (~ kn. genumen).

Kfn. bër-n-ből a nyjban már csak a part. van meg: *kāpör* (geboren).

*) V. ö. Schmidt 20., 26. §§.

A gyenge ragozásba mentek ebből a csoportból: *treša* (dreschen), *leşa* (löschen); kfn. (be)zömen a nyjban csak személytelenül: *s tsimt siχ*, *s hat siχ kətsimt*.

V.

43. §. Az ide tartozó igék közül csak azok őrizték meg a tőhangzó rövidségét, a melyeknél az eredetileg utánok következett, de a nyjban már egyszerűvé lett geminált mássalhangzó ezt fenntartotta. A többinél a tőhangzó megnyúlt. Vagyis:

1. kfn. *ë* (*a*) (*â*) *ë*

a nyjban: *e* — — *e*;

esə (essen) *kes* (kfn. gëzzen), *fəkesə* (vergessen) *fəkes*; *fresə* (fressen) *kfres*; *mesə* (messen) *kəmes*; *vətə* (vetten) *kəvet*;

2. kfn. *ë* (*a*) (*â*) *ë*

a nyjban *ē* — — *ē*:

knēda (knöten) *kəknet*; *lēsa* (lesen) *kalēs*; *trēda* (treten) *kətrēt*; *kēda* (kfn. jēten) *kəkēt*; *sīn* (sehen) *ksīn* (a præs. sing. 2. és 3. szem. i-jének általánosításával).

sitsə, *pitə* (sitzen, bitten) præsensbeli tőhangzói a régi præs.-beli *j* hatását mutatják. Ugyanezt mutatja *lēia* (liegen) is, mely kfn. *līn* < *līgen*-nek felel meg (v. ö. Schmidt 22. §. 1. megj.). — Ezek közül *pitə* a gyenge ragozásba ment (part. *kəpit*), *sitsə* átment a III. csoportba (part. *ksots*), *lēia* part.-a pedig az V. csoport szerint: *kələ* (a tőhangzó hosszúságára vonatkozólag l. Schmidt 58. §.).

pəwē (bewegen), (*pe*)*flē* (pflegen), *vēvə* (weben), *kīrə* (gehren) a præs. sing. i-jének általánosításával) a gyenge ragozásba mentek, míg geniessen a nyjban egyáltalában nem fordul elő.

VI.

44. §. Kfn. *a* (*uo*) (*uo*) *a*

a nyjban *ā* — — *ā*.

Ide tartoznak: *fārə* (fahren) *kfār*; *lādə* (laden) *kəlāt*; *mālə* (mahlen) *kəməl*; *šlāə* (schlagen) *kšlā*; *trāə* (tragen) *kətrā*.

Ezeknél, mint látjuk, a tőhangzó nyílt szótagban van, innen magyarázható hosszúsága. Míg *vaksə* (wachsen) *kəvaks* tőhangzója zárt szótagban rövid maradt. — *pakə* (backen) *kəpak*-nál az eredeti geminatio maradványa a rövidség.

Az ide tartozó kfn. *e* — *uo* — *uo* — *a* típus a nyjban a IV.

ablautsorba olvadt. Vagyis: *hēva* (heben) part. *kəhōp*, *švērə* (schwören) part. *kšvōr*. Kfn. «waschen» mellékalakja «weschen». Nyjokban az utóbbi lett általánossá: *veša*; *a > e* l. Behaghel Grundr.² I. 696. és Schmidt 13. §. megj.).

A gyenge ragozásba mentek: *šāvə* (schaben), *špānə* (spannen) (verlocken péld.: *s menš apšpanə* = jemanden die Geliebte verlocken), *krāvə* (graben), *šafə* (schaffen).

«nagen», «waten», kfn. «hvahen», «entseben» a nyjban nem használatosak.

Ide csatlakozott a nyjban az eredetileg gyenge: *maɣə* (machen), part. *kəmaɣ*; *khāfə* (kaufen) part. *khāf*.

VII.

45. §. Eredetileg reduplicálók. Az ide tartozó igék praes.-beli töhangzója hangtanilag teljesen megfelel a kfn. töhangzónak. A part. töhangzója pedig, mint a kfn.-bén, úgy a nyjban is olyan, mint a praes.-beli.

Ide tartoznak: *fala* (fallen) *kfal*; *faltə* (falten) *kfalt*; *fanə* (fangen) *kfan*; *halə* (halten) *khal*; *hauə* (haben) *khau*; *hēsə* (heissen) *khēs*; *losə* (lassen) *kalos*; *lāfə* (laufen) *kalof* (megf. kfn. geloffen); *plōsə* (blasen) *kəplōs*; *prōdə* (braten) *kəprōt*; *rōdə* (raten) *kerōt*; *rūfə* (rufen) *kərūf*; *šēdə* (scheiden) *kšēt*; *šlōfə* (schlafen) *kšlōf*; *štōsə* (stossen) *kštōs*; *šrōdə* (schroten) *kšrōt*.

Kfn. háhen igének a nyjban csak a part.-a van meg: *kəhaŋk*. Praes.-ét kiszorította a trans. *heŋke* refl. *siɣ*-el.

Gyenge ragozásúakká lettek: *pauə* (bauen), *saltsə* (salzen), *špalə* (spalten), *španə* (spannen), *phakə* (kfn. ?) «walken», «wälten» kfn. «schalten», kfn. «walgen», kfn. «verwazen», kfn. «wuofen» kfn. «weizen», kfn. «erren» (pflügen) pedig a nyjból hiányoznak.

46. §. Az ú. n. «grammatischer Wechsel» a nyjban megszünt. Valamint nincs meg az ú. n. «Rückumlaut» sem. *tenkə* (denken), *khenə* (kennen), *renə* (rennen), *venə* (wenden), *nenə* (nennen), *prenə* (brennen) participiumai: *kətenkt* (~ ófn. gidenkit), *kəkhent*, *kərent* (~ kfn. gerennet), *kəvent* (~ kfn. gewendet), *kənent* (kfn. genennt), *kəprent*. Rückumlautos participiumok vannak ezekben: *fəvant* (verwandt), *pəkhant* (bekannt).

C) Verba präterito-præsentia.

47. §. Hogy ezen igék mai præ.s.-e eredetileg erős præ.t., azt a nyjban a tőhangzó megtörése és a sing. 3-ik személy mutatja. Az t. i. ragtalan, míg a rendes præ.s. sing. 3-ik szem.-nek ragja tudvalevőleg t. A nyjban használatosak a következők:

1. *khenə* (können) præ.s. sing. *khan*, *khanšt*, *khan*, plur. *khene*, part. *kəkhent*, præ.t. conj. *iχ khent*.

2. *sələ* (sollen): præ.s. sing.: *sol*, *solšt*, *sol*, plur. *sələ*, præ.t. coni. *iχ selt* (kfn. *sölte*).

3. *terfə* (dürfen): præ.s. sing. *terf*, *terfšt*, *terf*, plur. *terfə*; præ.t. conj. *terft*; part. *kəterft*; ennél a tőhangzó már teljesen ki van egyenlítve.

4. *mēxtə* (mögen) præ.s. nincs használatban, præ.t. conj. *mēxt*, part. *kəməxt*.

E négy ige közül csak a *terfə* tőhangzója felel meg az inf.-ban hangtanilag a kfn. tőhangzónak (v. ö. Schmidt 34. §.).

5. *visə* (wissen); præ.s. sing. *vəs*, *vəšt*, *vəs*; plur. *visə*; part. *kəvist*; præ.t. conj. *vist*.

6. *misə* (müssen); præ.s. sing. *mus*, *mušt*, *mus*; plur.: *misə*; præ.t. conj. *mist*; part. *kəmist*.

7. Kfn. «gunnen, gönnen» a nyjban *kunə* (gönnen), præ.s.-e már egészen a gyenge præ.s. szerint: *kun*, *kunšt*, *kunt*, plur. *kunə*, part. *kəkunt*; præ.t. conj. nincs használatban.

48. §. A «wollen» verbum ragozása a nyjban a következő: præ.s. sing.: *vil*, *vilt*, *vil*, plur. *volə*; inf. *volə*, præ.t. conj. *volt*; part. *kəvolt*. Mint látjuk egészen megfelel a kfn. ragozásnak. A præ.s. és inf. o-ja középnémet sajáttság, mi a *w*-nek az *e*-re gyakorolt hatása folytán állott elő (Weinhold 404. §.), melylyel már az ófn.-ben is találkozunk.

D) Eredetileg -mi-végű igék.

49. §. Az indogermán -mi conjugatio germán maradványai közül a nyjban csak a «sein» segédige őrizte meg némileg ennek a külön ragozásnak a nyomait. *tūn* (tun), *kən* (gehen), *štən* (stehen), már csak annyiban, a mennyiben a præ.s. sing. 1. szem.-ben elvétve még n hallható szem.-rag gyanánt különösen az efféle ki-

fejezésekben: *jetst kēn iχ hēm* (jetzt gehe ich heim), *jetst tūn iχ tes tōhīn lēa* (jetzt tue ich das dahinlegen). Ragozásuk különben a következő:

1. A «sein» segédige: Præs. sing.: *iχ pin, tū pišt, er is*, plur. *mēr, ēr, sī sin* (néha az infin. hatása folytán *sein*); a plur.-ban a szóvégi *n* az enkliticus *mr* előtt eltűnik: *simr* (< *sin + mr*) (*sein wir*); a plur. a középnémet alakok *i*-jét őrizte meg; a szóvégi *t* a *t* nélküli alakok analogiájára eltűnt.

A præt. az ú. n. «gramm. Wechsel» megszüntével: *iχ vār, tū vāršt, er vār*, plur. *mēr, ēr, sī vārə* illetőleg l. Schmidt 14. §. Conj. *iχ vēr, tū vēršt, ēr vēr*, plur. *mēr, ēr, sī vērə*, part. *kəven*.

Az imperat.-ban a kfn. «bis»-nek megfelel a nyjban *pišt, pišta* (< *piš[t] + tə* = bist du); különben imperat. úfn. hatás folytán sing. 2. *sei*, plur. 2. *seian, seīn*.

2. præs. *iχ tū(n), tū tūšt, er tūt; mēr, ēr, sī tūn*, a plur. tehát a rendes ragozást követi. Præt. conj. *iχ tēt, tū tē(t)št, er tēt*, plur. *mēr, ēr, sī tēdə*; particip. a præs. tőhangzójával: *kətūn*, inf. *tūn*, imperat. *tū, tūn*.

3. Præs. *iχ kē(n), tū kēšt, er kēt*, plur. *mēr, ēr, sī kēn* (gehen), inf. *kēn*, imperat. sing. 2. *kē* (~ kfn. *gê*), plur. 2. *kēən*, conj. præt. *iχ kenkt, mēr kenktə*, rendes dentalis præt. az umlautolt «gang» töből. Part. *kan* (~ kfn. *gangen*). Épen így ragozzák *kēn* (gehen) igét is, ennek azonban præt.-a a nyelvjárásban nem fordul elő.

TARTALOM.

	Lap
Bevezetés	3
I. Névszók	5
1. A főnév	5
a) Genus	5
b) A főnév ragozása	6
2. Névmasok	16
a) Személynévmások	16
b) Birtokos névmások	17
c) Mutató névmások	18
d) Kérdő névmások	19
e) Vonatkozó névmások	20
f) Határozatlan névmások	20
3. A melléknév	20
a) Ragozás	20
b) Fokozás	22
4. A számnév	24
II. Az ige	26
A) Igeidők	26
1. Præsens	26
2. Præteritum	28
3. Körülírt igealakok	30
B) Az ige többeli változásai. Ablaut-sorok	31
C) Verba præterito-præsens	36
D) Eredetileg -mi-végű igék	36

Értesítés.

A Magyar Tudományos Akadémia 1890 október hó 27-ikén hozott határozata értelmében:

A hazai iskolák, könyvtárak, egyesületek és társaskörök a Magyar Tudományos Akadémia kiadásában évenként megjelenő kiadványok közül a következőket, ú. m. az

Akadémiai Értesítőt,

Almanachot,

Archæologiai Értesítőt,

Archæologiai Közleményeket,

Emlékbeszédeket,

Értekezéseket (Nyelv- és Széptudományi, Bölcsészeti, Történelmi, Társadalomtudományi),

Magyarországi Német Nyelvjárásokat,

Magyarországi Szláv Nyelvjárásokat,

Mathematikai és Természettudományi Értesítőt,

Mathematikai és Természettudományi Közleményeket,

Nyelvtudományi Közleményeket, Nyelvemléktárt,

Magyar történelmi emlékeket: Okmánytárak, Írók, Országgyűlési emlékek,

Könyvkiadó-Vállalathól évenként négy kötetet évi 20 korona átalányösszegért, vagy ha a Könyvkiadó-Vállalat most említett négy kötetét angol vászonkötésben kívánják, évi 23 korona 20 fillérért rendelhetik meg.

Mindezen iskolák, könyvtárak, egyesületek stb. a Magyar Tudományos Akadémia többi kiadványait 25 % engedménynyel szerezhetik meg a Magyar Tudományos Akadémia főtítkári hivatalánál.

Ha a főttebbi átalányösszeg az év első felében küldetik be a főtítkári hivatalhoz, a kiadványok portómentesen küldetnek meg; ellenkező esetben az évi 20 korona (esetleg 23 korona 20 fillér) átalányösszeg a Könyvkiadó-Vállalat négy kötetének megküldésekor, november végén, utánvétellel kéretik be, s ekkor a czímzett a postaköltséget is viselni tartozik.

Eddigélé 314 hazai iskola, könyvtár és egyesület részesül az átalányfizetés kedvezményében.

Ez iránti jelentkezések a főtítkári hivatalhoz intézendők.

A Magyar Tud. Akadémia
Főtítkári hivatala.

Akadémiai Értesítő. A M. Tud. Akadémia megbízásából szerkeszti *Heinrich Gusztáv* főtítkár. Tizenhatodik kötet. 1905. évfolyam.

A M. Tud. Akadémia üléseiről a tárgyalásokat jegyzőkönyvi alakban, az üléseken fölolvastott emlékiratokat, jelentéseket, bírálatokat, valamint az értekezések kivonatait (ha ugyan a kivonatozásra alkalmasak) külön cikkek során közli. Ismerteti az osztályértekezletek és állandó bizottságok tárgyalásait, kiegészítve belőlük azokat, amelyek szélesebb köröket is érdekelhetnek. Az Akadémia kiadásában vagy az ő támogatásával megjelent munkák- és folyóiratokról tárgyas ismertetéseket közöl vagy az illető szerzők és szerkesztők, vagy más megbízható szakférfiak tollából. Megjelenik minden hó 15-én. Évi előfizetési ára 6 kor. Az «Akadémiai Értesítő»-t díjtalanul és bérmentve kapják: az Akadémia minden rendű beltágjai, alapítványtevői s a Könyvkiadó Vállalat pártoló tagjai. Az I—XV. kötet még néhány példányban rendelkezésre áll. Egy-egy kötet ára 6 kor.; a Könyvkiadó Vállalat új aláíróinak 4 kor. 50 fill.

Irodalomtörténeti Közlemények. Tizenötödik évfolyam. Szerkeszti *Szilády Áron*, a bizottság elbádoja.

E negyedévenként megjelenő folyóirat a M. Tud. Akadémia irodalomtörténeti bizottságának megbízásából bocsátatik közre s irodalomtörténeti tanulmányokat és adatokat közöl. Előfizetési ára egész évre 10 kor., egyes füzet ára 3 kor.

Nyelvtudományi Közlemények. Harminczötödik kötet. A Magyar Tudományos Akadémia nyelvtudományi bizottságának megbízásából szerkeszti *Szimyei József* r. tag.

A tágabb értelemben vett magyar nyelvtudományt öleli fel, melynek feladata a magyarral hason alkotásu ural-altaji nyelveket behatóan tanulmányozni s tudományosan feldolgozni, kiváló tekintettel arra, hogy a magyar nyelv tényeinek földerítésére vagyis tudományos megfejtésére szolgáljanak; továbbá más, bár nem hason alkotásu nyelveknek, a melyek a magyarral történelmileg érintkeztek, reá gyakorolt hatását feltüntetni. Megjelenik évenként háromszor vagy négyszer. Az egész évfolyam legalább harmincz ívből áll s előfizetési ára 6 kor.

Megrendelhetők

a M. Tud. Akadémia könyvkiadó-hivatalában

Budapesten, V. kerület, Akadémia-utca 2. szám.

FRANKLIN-TÁRSULAT NYOMDÁJA.